

2018 • 2

LXXI. évfolyam • február

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Balla Sándor
Benkő Levente
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Kőnczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

Tartalom

Lakatos Artur: Gondolatok egy közelgő centenárium kapcsán 3

művelődés 70

Péntek János: Szempontok a népi szakszókincs gyűjtéséhez 4

közösség

Demeter Kata: Színházszekér jó úton a „világvégétől” hat kilométerre 8

emlék-lapok

Szabó József: A Szent Korona az Érmelléken (2.) 10

Barkóczy László, Fülöp László: Gróf marosnémeti és nádaskai Gyulai Ferenc. 15

enciklopédia

Gaal György: Purjesz Zsigmond, az „orvosok orvosa”. 18

könyvesház

Dáné Melinda Csilla: Fodor Nagy Éva: Az égből küldött napló. 23

Máriás József: Helytörténet – két tételben. 25

galéria

Csog Szidónia: „A teremtett harmónia része szeretnék lenni,
és ebbe beilleszkeszteni” 28

vadrózsák

P. Buzogány Árpád: Székelykapuk régen és ma 30

Lapszámunk szerzői:

Barkóczy László – egyetemi adjunktus, Kaposvár
Csog Szidónia – újságíró, Kolozsvár
Dáné Melinda Csilla – gyógypedagógus, Kolozsvár
Demeter Kata – dramaturg, Kolozsvár
Fülöp László – ny. egyetemi tanár, Kaposvár
Gaal György – helytörténész, ny. tanár, Kolozsvár
Lakatos Artur – történész, tanár, Kolozsvár
Máriás József – ny. újságíró, Nyíregyháza
P. Buzogány Árpád – művelődésszervező, Székelyudvarhely
Péntek János – nyelvész, egyetemi professzor, akadémikus, Kolozsvár
Szabó József – újszülöttgyógyász, helytörténész, Biharodiszeg

Lapunk illusztrálására Fodor Nagy Éva munkáiból válogattunk. Ezúton köszöntjük a 90 éves képzőművészt. A reprodukciókat Váci Roland készítette.

A címlapon Demeter Kata felvétele.
A hátsó borítón Fodor Nagy Éva munkája.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMD SZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

Gondolatok egy közelgő centenárium kapcsán

1918. december elsején népgyűlés zajlott Gyulafehérváron, az erdélyi és a Kárpátokon túli, magyarországi románok nemzetgyűlése. Az eseményt már jó ideje – hivatalosan csak november 20-án hirdették meg időpontját és helyét – szervezte a Román Nemzeti Tanács. A gyűlésen magán hivatalosan 1228 küldött vett részt, akiket a románság társadalmi struktúrájának és földrajzi megoszlásának figyelembe vételével arányosan választottak meg, jelöltettek ki a helyi önszerveződési szintek képviselőivel. Tudni kell, hogy a gyulafehérvári gyűlésen a képviseleti és tanácskozási joggal rendelkező 1228 képviselőn kívül jóval nagyobb tömeg vett részt, a Magyar Államvasutak a budapesti kormány utasítására külön szerelvényeket is indított a népgyűlés helyszínére utazni vágyók számára. A népviseletbe öltözött, trikólórt lengető tömeg jelenléte igazi népgyűlés, sőt ünnep hangulatát biztosította a tanácskozásnak.

Habár a küldöttek közti konszenzus nem volt eleve egyértelműen determinált, végül is egy kilenc pontos határozatot sikerült elfogadni, amelyet Iuliu Hossu görögkatolikus püspök olvasott fel, és amelynek első pontja tartalmazta az összes román és az általuk lakta területek egyesülését Romániával, anélkül, hogy ezért külön feltételeket támasztott volna a Román Királyság irányába. A többi pont főként idealista előírásokat tartalmazott nemzetiségi és társadalmi szempontból. Ilyenek a minden együtt élő nép számára az anyanyelven biztosított oktatás, közigazgatás és ítélkezés, a felekezetek számára biztosított teljes vallásszabadság és jogegyenlőség, vagy az, hogy az „ipari munkásoknak ugyanolyan jogokat és előnyöket biztosítanak, amilyeneket a Nyugat legfejlettebb ipari államok jogszabályai biztosítanak számukra”. Az, hogy mégis hogyan fog történni mindezek biztosítása, sem ezúttal, sem később nem került bemutatásra. Ezeket olvasva Jókai Mór halhatatlan sorai jutnak eszembe Fráter György című történelmi regényéből, mikor is a következőképpen summázza a Mohácsot megelőző hatvani „ős-országgyűlés” határozatait: „És ez mind általános felkiáltással lett elfogadva. Nem volt részletes tárgyalás, nem módosítványok, nem név szerinti szavazás, semmi közbekialtások. Egy szellem, egy lelkesült eszme hatotta át az egész országgyűlést: »Hisz úgysem fizetjük meg!«, valamint: »Hogy mindezeknek a nagyszabású határozatoknak mi lett az eredménye, az már kevésbé dicsekedésre méltó. Nem elég az üdvösségre az, hogy legyen egy okos ember, aki parancsol, ahhoz még egy bolond is kell, aki engedelmeskedik. Fizetés dolgában pedig régenten is kevés volt a bolond ember.»

Ugyanakkor azt is kell tudni, hogy a jogokat tárgyaló pontok nem teljesülése nem feltétlenül a gyűlés résztvevőinek a hibájából vagy mulasztásából történt, mivel a bukaresti törvényhozást a gyulafehérvári határozat jogi szempontból nem kötelezte.

Ezek a tények. Most pedig lássuk ezeknek az értelmezését. A nemzetgyűlés kétségkívül demokratikus volt, amely népakaratot volt hivatott képviselni. A jó szervezés reprezentativitást is konferált számára, legalábbis a román nemzetiségi vonatkozásában. Nem rendelkezett sem összerdélyi reprezentációs jelleggel, sem pedig parlamentáris jelleggel, mivel nem kapott benne képviseletet az érintett összlakosság sok eleme, és hosszadalmas viták sem zajlottak. Ugyanakkor kényszerítő ereje sem volt önmagában a határozatnak, a döntést meghozók nem rendelkeztek ilyen erővel, a kényszerítő erő a Párizsban békekonzferenciázó Antant-hatalmak akaratában rejtett. Ugyanakkor az elfogadott szándéknyilatkozat érvként és bizonyítékként szolgálhatott, és szolgált is a román delegáció számára a béketárgyalásokon akaratának érvényesítése érdekében. Lényegében tehát egy nagyon is reálpolitikai döntést, az Egyesülést ruháztak fel idealista körítéssel a gyulafehérvári események, e téren pedig hatékonyságuk vitathatatlan.

Mi lehet az üzenete a mi számunkra a gyulafehérvári határozat pontjainak, ma, száz év elmúltával? Azon túl persze, hogy ki hogyan éli meg Románia nemzeti ünnepét. Tanulságot mindenképpen hordozhat számunkra, erdélyi magyarok számára is. Ha mást nem, azt a fajta hatékonyságot, amit a gyulafehérvári nemzetgyűlés megszervezése jelentett, valamint a határozat kommunikálását övező egységet érdemes lenne tanulmányozni, vagy akár el is sajátítani. Mondjuk a mindenkori közösségi jogérvényesítésért folytatott küzdelem hatékonysága vonatkozásában is.

Péntek János

Szemponatok a népi szakszókincs gyűjtéséhez

A köznyelvet beszélő számára valóban feltűnő, ha azt hallja, hogy a krumplit bojokának vagy pityókának hívják, de arra is kíváncsi, melyik az a növény, amelyet barabolynak neveznek.

Különösen szép és tartalmas korszaka volt a *Művelődésnek*, írja a szerkesztő, a hatvanas évek vége és a hetvenes évek eleje, amikor V. András János szerkesztette a folyóiratot. Az én pályámnak és életemnek is szép időszaka volt: túl voltam az indulás nehézségein, már megszületett a legnagyobb fiam, harmincévesen a doktori dolgozatom anyagát gyűjtöttem, és készítettem elő a megírását, még ereje teljében volt Márton Gyula, mentorom és akkori főnököm. Közeli volt, mint mindig, a kapcsolatunk a tanítványainkkal, a volt tanítványainkkal is, akik közül sokan, akkor még nem kényszerből, falun tanítottak. V. András Jánossal talán leginkább kalotaszegi voltunk kötött össze bennünket. És az is, természetesen, hogy értékünk hoztuk magunkkal az otthoni nyelvet, az akkor még élő „hagyományos” tudást, még nem szakadtunk el szülőfalunk közösségétől. A mai olvasó talán nem is hiszi, hogy akkor komolyan

gondolhattuk, hogy munkatársaink lehetnek a falun tanító pedagógusok. Pedig így volt. Márton Gyula számára és számunkra is, akik mellette dolgoztunk, ők voltak a háttország. Az alábbi dolgozatom is ma talán naivnak tűnik, pedig nem volt az, és én ma sem látom annak. Komolyan gondoltuk, és komolyan végeztük a dolgunkat. Ami azóta történt, talán igazolt is bennünket: sok minden eltűnt, a tárgyak múzeumba kerültek, a nyelv szavai pedig, amelyeket esetleg akkor nem rögzíthettünk, végleg feledésbe merültek. A pedagógusok nemzedéke is más lett: bízunk benne, hogy jó ügyekben ők, a mostaniak is hadra foghatók.

Nem véletlen, hogy a falura kerülő értelmiségiek a helyi nyelvjárás sajátos szavaira, az ún. tájszókra figyelnek főlegelőbb. A köznyelvet beszélő számára valóban feltűnő, ha azt hallja, hogy a krumplit *bojokának* vagy *pityókának* hívják, de arra is kíváncsi, melyik

Aratás 1941-ben (forrás: FORTEPAN/Konok Tamás id. adományozó)

az a növény, amelyet *barabolynak* neveznek (egy-egy vidéken a vadon termő, gumós gyökerű *Chaerophyllum bulbosum*-nak a neve ez). Az sem kerülheti el az idegen figyelmét, hogy például Kalotaszegen nem akkor mondják a gyermekre, hogy *zabál*, amikor möhön eszik, hanem amikor fürdés közben csapkodja, kezével-lábával veri a vizet. Egyik-másik szónak a hangalakja meglepő. Arra például, hogy csúszkál a jégen, egyik faluban ezt az ígét használják: *csúszinkázik*, a másikban: *csúszkinyózik* stb. Százával sorolhatnók a példákat, de gondolom, a fentiek elegendő magyarázatot adnak arra, miért vállalkoznak többen a falun tanító pedagógusok közül éppen tájszók gyűjtésére. Egy-egy tájszó lejegyezgetésétől rendszerint fokozatosan fölbred aztán az érdeklődés a népi foglalkozások szóincskéiről is.

1. A nyelvjárástani szakirodalomban a népi nyelv szókincs gyűjtésének és feldolgozásának három fő formája alakult ki: az első a tájszavak gyűjtése, a második egy nyelvjárás teljes szókincsének a rögzítése, a harmadik pedig a népi mesterségek szakszavainak számbavétele.

A tájszók gyűjtése azt jelenti, hogy feljegyezzük és értelmezzük a népi nyelv szókincsének mindazokat az elemeit, amelyek teljesen ismeretlenek a köznyelvben, vagy jelentésük tér el a megszokottól, vagy pedig hangalakjuk olyan, hogy a köznyelvitől is elüt, de az illető nyelvjárás hangtani sajátosságaival sem magyarázható (például ahol az *é* helyett gyakran *í*-t ejtenek, nem számít tájszónak a *bíka*, *szíl* stb. szó). A tájnyelvi lexikális elemek közé a jellegzetes szólások, közmondások is besorolhatók (például, egyes helyeken arra, aki nem gondolja a lábbelijét, azt mondják: *felleghájjal* – ti. vízzel – *keni*).

A tájszók gyűjtése történhet előre kidolgozott kérdőívvel, amely a népi élet sajátos fogalmait tartalmazza, de kérdőív nélkül is. Szokásos feldolgozási formája pedig a betűrendes tájszójegyzék, átfogóbb szinten a tájszótár.

Ennél jóval nagyobb igényeket támaszt a kutatóval szemben a nyelvjárás teljes szókincsének összegyűjtése. Ilyen nagyarányú munkára, amelynek legszebb példája a Csúry Bálint szerkesztette *Szamosháti Szótár*, csak az vállalkozhat, aki megfelelő előtanulmányok után hosszú éveket tud szánni a gyűjtésre és feldolgozásra. Az ilyen tájnyelvi szótárak anyaga a nyelv tudomány és a néprajz számára egyaránt felbecsülhetetlen, hiszen a nép

Fonó asszonyok 1942-ben (forrás: FORTEPAN/ Konok Tamás id. adományozó)

gondolkodásának, fogalomkincsének is hű tükrök. Nemcsak azt mutatja ugyanis, hogy milyen fogalmakat nevez meg sajátos szavakkal a nép, de arra is utal, milyen fogalmakkal gazdagabb vagy szegényebb az a közösség. Nem is beszélve a szólások, szóláshasonlatok, közmondások gazdag anyagáról, amely szintén bekerül az ilyen szótárakba.

Nem foglalkozom részletesen a szóincskvizsgálattal e két típusával, a címben is jelzett szándékom ugyanis az, hogy a szóincskgyűjtés harmadik formájára, a népi szakszóincsk vizsgálatára nézve próbáljak néhány módszertani útbaigatást megfogalmazni.

2. Az előbbieken nem részleteztem ezt a kérdést, de talán így is nyilvánvaló volt, hogy a nyelvjárás anyag gyűjtése elképzelhetetlen megfelelő tájékozódás, előtanulmányok nélkül. Ahhoz ugyanis, hogy például meg tudjuk határozni egy szóról, tájszó-e vagy sem, ismerünk kell a nyelvjárás főbb hangtani sajátosságait is. A teljes szóincsk gyűjtése pedig éppenséggel nagy jártasságot igényel mind a nyelvészetben, különösképpen a nyelvjárásban, mind pedig a néprajzban, településtörténetben. A népi mesterségek, hagyományos foglalkozások jellegzetes szóincskét nem lehet másképp gyűjteni, mint a helyi nyelv és néprajz alapos ismeretében. Erre – mint látni fogjuk – már a vizsgáló foglalkozás területi-tematikai elhatárolásában is szükségünk van. Mégis ezt a gyűjtési-feldolgozási formát ajánljuk leginkább vidéken dolgozó

tanár kollégáinknak, mivel egy-egy kisebb fogalmi körben nem kell lemondani a teljesség igényéről, mint tájszógyűjtés esetében, a feltárt anyagot pedig a nyelv tudomány tájszótárak számára is hasznosíthatja, de kiindulópontja lehet egy tájnyelvi szótár munkálatainak is.

3. Gyűjtésünk anyagát természetesen az határozza meg elsősorban, hogy azon a vidéken, ahol élünk, milyen sajátos népi mesterség alakult ki az idők folyamán. Van ugyan több olyan foglalkozás, mint a földművelés, állattenyésztés, amely ilyen vagy olyan formában szinte minden vidéken létrejött, de vannak csak bizonyos területre jellemző népi mesterségek is. Ilyen például a fafaragás, díszítőművészet, szűcsmesterség, fazekasság stb. Döntésünket, hogy melyik foglalkozást választjuk vizsgálatra, az is meghatározza, mennyire vált ma már iparszerűvé egyik vagy másik népi foglalkozás. A női kézimunka vagy a népviselet rendszerint szóincskében is jellemző arra a vidékre, de a bőrgyártás vagy a lábbeli készítés ma már egyre több ipari eljárást alkalmaz faluhelyen is (nem is szólva a lakatosmesterségről), így szóincskében nagyon gyakoriak az iparéval közös elemek, az ún. műszók.

A szembetűnően népi jellegű *szakszó* legjellemzőbb vonása a műszóval szemben az, hogy számottevő nyelvi-néprajzi hagyománya van, rendszerint szűkebb területhez kötött perspektívájában egyre inkább az a sorsa, hogy eltűnjék, mivel a köznyelvi viésedés mint tájnyelvi elemet szorítja ki, az iparosodás pedig mint hagyományos foglalkozáshoz kötött lexikális elemet teszi feleslegessé. Példák a kendermunka szakszóincskéből: *törő*, *tiló*, *lehel*, *ecset* (a kenderfinomítás eszközei a munkamenet sorrendjében) stb.

A műszóvizsgálat rendszerint közvetlen gyakorlati célt szolgál: szójegyzékekben, szótárakban határozzák meg a műszók pontos jelentését, hogy elejét vegyék a félreértéseknek.

A *műszó* általában újabb elem a nyelvben (ha egészen nem is, de speciális jelentésében szinte mindig), tájhoz kevésbé kötött, éppen ezért alkalmas arra, hogy a továbbiakban,

a fokozottabb köznyelviesedés, nyelvi integráció és iparosodás korában maradéktalanul betöltse szerepét a társadalmi termelésben. Példák az ismert bányászati műszók közül: *fejtés, tárna, léghalapács* stb.

A nyelvtudománynak nyilván mindkét csoporttal foglalkoznia kell. A műszóvizsgálat rendszerint közvetlen gyakorlati célt szolgál: szójegyzékekben, szótárakban határozzák meg a műszók pontos jelentését, hogy elejét vegyék a félreértéseknek, amelyek a termelésben is zavart okozhatnak. A szakszókincsvizsgálat pedig azért sürgős, halaszthatatlan feladat, mivel a népi terminológia egyre inkább eltűnőben van mindazzal a nyelvi-művelődéstörténeti értékkel együtt, amely mindmáig megőrződött benne.

Jelen pillanatban az látszik indokoltabbnak, hogy inkább ilyen hagyományos népi foglalkozás szókincsét gyűjtsük össze (pl. földművelés, állattenyésztés, halászat, vadászat, házépítés, szövés-fonás, viselet, női kézimunka, díszítőművészet stb.), de aki ipari vidéken él, például bánya közelében, műszók lejegyzésével tehet értékes szolgálatot a nyelvtudománynak. Ha mód van rá, legjobb a helyi specialitásokkal kezdeni, például a fafaragással, szőlőtermesztéssel stb. Lehet több összefüggő témát is választani, például a fafeldolgozást (ácsmesterség, asztalos munka stb.), állattartást (juhászat, legeltetés stb.).

A gyűjtési terület körülhatárolása a gyűjtő munkafeltételeitől, valamint az illető mesterség elterjedtségétől

Fodor Nagy Éva: *Mégbékélés* (vegyes technika)

Fodor Nagy Éva: *Gea* (vegyes technika)

függ. Lehet egyetlen településre korlátozni a kutatást, de jobb, hasznosabb nagyobb összefüggő területen végezni teljes gyűjtést, például a csíki nyelvjárást területéről Kászonban vagy Kalotaszegen a Felszegről stb. Ha pedig olyan foglalkozást választottunk, mint például a szűcsmesterség, amelyet rendszerint nem űznek minden faluban, kutatópont-hálózatunk is ehhez igazodik.

4. Lássuk a továbbiakban magát a gyűjtést. Előkészületként – mint már említettem – nagyon fontos a nyelvjárással kapcsolatos fontosabb nyelvészeti, valamint a foglalkozást részletesen leíró néprajzi szakmunkák tanulmányozása. A nyelvjárást már csak azért is ismerni kell, hogy a szavakat a helyi kiejtés szerint jegyezzük le. A néprajzi szakirodalom alapján pedig legalább nagy vonalaiban ki lehet dolgozni a foglalkozás *kérdőívét*. Erre több okból is szükség van. Ha mi magunk nem ismerjük eléggé azt a mesterséget, akkor gyűjtőmunkánk teljesen tévútra térhet. Megkérek például egy falusi asszonyt, mondja el a kendermunkát. Előfordulhat, hogy a válasz ennyiből áll majd: „A kendert elvetjük, kinyűjük, megtörjük, megszőjük –, és kész a vászon.” Nekünk nyilván nem erre van szükségünk. Ezért pontról pontra – *kérdőív* formájában – rögzítjük a magunk számára a munkamenetet, s kérdés közben végig erre támaszkodunk. Ennek az a haszna is megvan, hogy nagyobb területen végzett gyűjtés esetében így mindig pontosan összehasonlítható, sőt *térképre rögzíthető* anyagot kapunk.

A kérdőíves gyűjtés mellett nem lehet eléggé hangsúlyozni a *közvetlen megfigyelés* fontosságát. Bonyolultabb munkamenet esetén ajánlatos legalább egy-két ponton a helyszínen megfigyelni, részleteiben leírni a munkafolyamatot, a szerszámokat, a felhasznált alapanyagot stb. A közvetlen tapasztalat nélkül anyagunk hitelessége csökken, s a feldolgozás is nehézségekbe ütközik.

5. Az *adatközlők* kiválasztását illetően van néhány általános követelmény, amelyhez – ha lehet – ragaszkodnunk kell. Így fontos, hogy az, akivel dolgozunk, a helyi nyelvjárást beszélje; ne legyen túlságosan öreg, hogy fáradtság nélkül lehessen vele dolgozni; ne legyen nagyothalló; lehetőleg beszédhibája se legyen, hogy a kiejtést könnyebb legyen megfigyelni és lejegyezni. A fő szempont az, hogy ismerje a mesterséget. Néha emiatt kénytelenek vagyunk engedelmeket tenni, mert például ha egy faluban egyetlen szűcs van, akkor mindenképpen hozzá fordulok. A kalotaszegi ruhaírmzést vizsgálva előfordult, hogy négy-öt faluban egyetlen személy értett valamelyik ruhadarab elkészítéséhez, ilyenkor nem lehetett mást tenni, mint gondolkodás nélkül őt fölkeresni. De ha van rá lehetőség, minél több adatközlőt be kell vonni a munkába. Más természetű nyelvjárási anyaggyűjtéshez hasonlóan, ebben az esetben is följegyezzük az adatközlők fontosabb személyi adatait: életkorát, iskolázottságát, születési helyét, vallását stb.

A lejegyzésben legfontosabb az adatok hitelessége. A hitelességet az biztosítja, ha rögzíteni tudjuk a pontos kiejtést.

6. A *lejegyzésben* legfontosabb az adatok hitelessége. A hitelességet az biztosítja, ha rögzíteni tudjuk a pontos kiejtést és meghatározzuk a szó jelentését, illetőleg néprajzi szempontból leírjuk azt a fogalmat, amelyre a szó vonatkozik. Föltétlenül jelölnünk kell lejegyzés során a nyelvjárás sajátos hangjait, például az *ë-t* (*kendër*), a rövid illabiális *â-t* (*kâpâl*); az időtartamot (*elmént*). Gyakorlottabb gyűjtő, ha megfigyelésében biztos, a magánhangzó kettőshangzókat is jelölje. A mássalhangzókat közül a *j*-nek ejtett hangot mindig *j* betűvel jelöljük, még akkor is, ha az a helyesírás szerint *ly*; a hosszú mássalhangzókat kettőzve írjuk le (*fakkul*); a kiejtésbeli egybeolvadást

Fodor Nagy Éva: Félelem (vegyes technika)

szintén lejegyezzük (*kereszttye*). Arra mindig vigyáznunk kell, hogy pontosan és következetesen használjuk a fonetikai jelzéseket; ha kételyünk van a hangjelölésben, jobb megmaradni a kritikus hang köznyelvi jelölésénél, mint félrevezető lejegyzést alkalmazni.

Az ma már szinte törvényszerű, hogy az adatok egy része csak az idősebbek emlékezetében él. A gyűjtőnek nyilván az így megőrződött szakszókat is le kell jegyeznie, mert nem ritkán éppen a hagyományörzés szempontjából legértékesebb lexikális elemekről van szó. Ebben az esetben a jelentést is úgy határozzuk meg, ahogy az emlékezetből kihámozható, de valamilyen jellel, megjegyzéssel elkülönítjük a közvetlen, ma is élő adatoktól: a régi, öregektől hallott adatot kerek zárójelbe lehet tenni (...), az újabbat pedig szögletesbe [...].

7. A kérdőíves gyűjtés és a megfigyelés mellett nagyon fontos, hogy *szövegeket* is rögzítsünk. A szövegfelvétel, amelyet magnetofonnal készítünk, természetesen szintén a vizsgált foglalkozás témaköréhez kapcsolódik. Kisebb témakör esetén úgy is el lehet járni, hogy előre részletesen megbeszéljük az adatközlővel, mit fog elmondani a mikrofonba. Bonyolultabb, kiterjedtebb munkafolyamatot beszélgetés formájában is föl lehet venni, ilyenkor minden részletre kiterjedő kérdésekkel kell beszéltetni az adatközlőt.

A felvett szöveget aztán nyugodt körülmények közt fonetikus hűséggel lejegyezzük, majd kicédulázzuk belőle a szakszavakat megfelelő szövegkörnyezettel együtt. A szövegkörnyezetnek nagy fontossága van a jelentés pontos

meghatározásában, de a szó stílusértékére is rávilágít. Terjedelmesebb szövegből következtetni lehet az egyes elemek gyakoriságára is.

8. A gyűjtéshez tartozik a *néprajzi dokumentáció* is, amely részletes néprajzi magyarázatokból, leírásból, valamint fényképfelvételekből, egyszerűbb vázlatokból, rajzokból áll. A néprajzi leírásnak, amely a tárgyak alakjára, funkciójára, eredetére, készítési módjára, méreteire, színére stb. vonatkozik, az a célja, hogy összefüggésükben mutassa be a szakszók jelölte fogalmakat. Szerkezeti megoldásokat, például épületek, gépek esetében, ajánlatosabb rajzzal rögzíteni. Nagyobb munkaeszközöket, díszítőmotívumokat stb. fényképen lehet a legjobban szemléltetni.

9. Az anyaggyűjtést az *anyag feldolgozása* követi. Itt nem térek ki a nyelvészeti feldolgozás minden részletére, követelményére, csupán két egyszerűbb könnyen alkalmazható eljárást mutatok be vázlatosan.

A magyar nyelvjárástani szakirodalomban meghonosodott szakszókincs-monográfia két fő részből áll: elől találjuk a foglalkozás néprajzi leírását, a második rész a szakszavak betűrendes jegyzéke. A rajzok, fényképek vagy közvetlenül az első rész szövegrészleteit illusztrálják, vagy pedig függetlenül kapnak helyet a szójegyzék után. A néprajzi leírásnak fontos követelménye, hogy legyen áttekinthető, pontosan kövesse a munkamenetet, ne tartalmazzon ismétléseket, utaljon az egyes fogalmak közti összefüggésekre.

A kutatás kezdeti szintjén elfogadható ennél egyszerűbb feldolgozási forma is: az, hogy csak betűrendes szójegyzéket állítsunk össze. Az egyes szavakra vonatkozó adatokat ún. szócikkbe foglaljuk össze. A szócikk elején a címszó áll, ez maga a szakszó nyelvjárási alakjában. Ezt követően felsoroljuk zárójelben a köznyelvitől elütő grammatikai formákat (ragos, jeles alakokat). A szófajtságot is csak akkor jelöljük, ha a szokásostól eltér (pl. a *tulipános* szó, ha mintanévként szerepel, nem melléknév, hanem főnév). A szó alakváltozatai után zárójelben mindig megadjuk a kutatópontot is, ha több faluból gyűjtöttük anyagunkat. Ezt követi a jelentés, illetőleg a jelentések pontos meghatározása. A jelentések illusztrálására felhasználjuk a példamondatokat. A szócikk második része a néprajzi magyarázatokat tartalmazza.

10. Az első gyűjtés egyben erőpróba is. De fontos, hogy a kezdeti nehézségek ne riasszák el a próbálkozót. Ha nagy gondot okoz a kérdőív összeállítása, meg lehet kezdeni a gyűjtést kérdőív nélkül is. Ha nincs magnetofon, a szövegfelvételről le lehet mondani, hiszen példamondatokat anélkül is lehet gyűjteni. Munka közben pedig, mindig tanácsért, segítségért lehet fordulni etnográfusokhoz, nyelvjáráskutatókhoz egyaránt, hiszen munkánk értelme és célja úgyis az, hogy összegyűjtött anyagunk valamilyen módon hozzáférhetővé váljék a nyelv- és néprajztudomány számára. (Szívesen nyújt támogatást a kolozsvári egyetem magyar nyelvészeti tanszéke is. Címe: Catedra de limbă maghiară, Cluj, Str. Horea nr. 31.)

(Művelődés, 1971. szeptember, XXIV. évfolyam, 9. szám, 50–52. oldal)

Fodor Nagy Éva: Zuhanás (vegyes technika)

Demeter Kata

Színházszekér jó úton a „világvégétől” hat kilométerre

A nagy nap előtt éjszakába nyúlt a padolás, a meszelés, a takarítás, másnap hajnaltól folytatódott a munka, hogy mire a társulatok és a vendégek megérkeznek, minden készen álljon.

Küsmöd a világ vége, onnan is hat kilométerre fekszik Siklód – így tartja a mondás. S hogy mi történik egy átlagos novemberi hétvégén az alig 300 lakosú, szinte megközelíthetetlen, ám csodaszép Hargita megyei faluban? Egy egész hadseregnyi embert megmozgató amatőr színjátszó találkozó, az immár 19. alkalommal megszervezett *Az ekhós szekér nyomában* nevet viselő seregszemle.

Udvarhelyszéken nem új keletű a színház szeretete és az amatőr színjátszás. Székelyudvarhelyen már az 1800-as évek derekától többféle próbálkozás volt a színjátszás meghonosítására, a színjátszást pártoló megmozdulások a Színpártoló Egyesület 1896-os megalakulását követően kezdtek intézményesülni, majd a második világháború után keltek új életre. 1947-től a műkedvelő előadások hagyománya folytatódott a Balogh József vezette lelkes önkéntesekből toborzódott

színjátszó csoport által, valamint Tomcsa Sándor állandó közreműködésével, később pedig, 1977-es megalakulását követően a Népszínház vette át a stafétát. Vidéki turnéikkal bizonyára nemzedékekre visszamenően beoltották a környék lakóiba a színház szeretetét, és bár a Népszínház alapjain létrehozott Tomcsa Sándor Színház hivatásos társulata húsz éve működik már Székelyudvarhelyen, az amatőr színjátszó csoportok továbbra is meghatározzák a térség kulturális életét.

A Népszínház székelyudvarhelyi virágzásával párhuzamosan a kilencvenes években a Homoród-menti falvak találkozójaként útjára indult egy rendezvény, amely kisebb-nagyobb időközönként összehozta a térség amatőr színjátszóit. Hosszabb megszakítás után, 2008-ban karolta fel a színjátszókat a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont, akik – László Judit főszerzővel az élen – Hargita Megye Tanácsának segítségével azóta is évente megszervezik *Az ekhós szekér nyomában* elnevezésű amatőr színjátszó találkozót, amely minden ősszel megmozgatja a térség kulturális életét. 2008-ban Homoródkarácsonyfalván találkoztak a színjátszók, majd Farkaslaka, Lövete, Rugonfalva és Kisgalambfalva adott otthont a rendezvénynek. 2013-ban ismét Farkaslaka, 2014-ben Kobátfalva, 2015-ben Gagy, 2016-ban pedig Agyagfalva következett a házigazdák sorában. 2017 novemberében 19. alkalommal rendezték meg a találkozót, ezúttal Siklódon, a *Siklódi Tarisznyások Színjátszó Csoportjának* szervezésében. Helyszíne a siklói művelődési otthon volt, amely így a találkozót megelőzően többnyire helyi kötődésű támogatók és erős közösségi összefogás által kicsit meg is újulhatott. A nagy nap előtt éjszakába nyúlt a padolás, a meszelés, a takarítás, másnap hajnaltól folytatódott a munka, hogy mire a társulatok

A székelyudvarhelyi nyugdíjas önszegélyző pénztár színjátszó csoportja

A siklódi találkozó hívogatója

és a vendégek megérkeznek, minden készen álljon.

A 19. találkozón a szervezők több mint 300 színjátszót láttak vendégül: Agyagfalva, Kecset, Kisgalambfalva, Parajd, Nagyalambfalva, Rugonfalva, Homoródújfalva, Gagy, Székelyudvarhely, Bencéd, Székelykeresztúr, Zetelaka, Siménfalva, Szentegyháza és Lővéte színjátszóit, összesen tizenhat udvarhelyszéki műkedvelő színjátszó csoport fellépőit. Mi több, Udvarhelyszék társulatai mellett minden évben egy úgynevezett „vendégcsapatot” is meghívunk, így 2017-ben Csíkvasvárcsácsi színjátszó csoportja csatlakozhatott a rendezvényhez. Már az egyes csapatok neve is beszédes (pl. Zetelaki ZetEmberké, Szentegyházi Vigyorgók Színtársulat, Nénémasszonyék Amatőr Színjátszó Csoport), ugyanígy a repertoár is változatos: Nádasdy László, Rejtő Jenő, Karinthy Frigyes vagy Móricz Zsigmond klasszikusai mellett helyet kapnak a Markos-Nádas kettes felejthetetlen kabaréjelenetei is, de hallhatunk Petőfi-verset japánul, és láthatjuk Hófehérke és a hét törpe történetét teljesen sajátos értelmezésben, a szentegyházi fiatalok előadásában. A társulatok tíz-húszperces jeleneteket mutatnak be, többségük persze a csattanóra utazik – mindenki jócskán meg is neveteti a résztvevőket. Bár az egyértelmű, hogy a produkciók létrehozására nincs anyagi támogatás – nyilvánvalóan a helyszín és az időkeret sem engedne túl nagy díszletállítást vagy technikai szerelést –, néhol igazán remek díszletmegoldásokat és jelmezeket is lehet látni. A székely leleményesség tehát

ez esetben sem hagyta cserben a résztvevőket. A szerepalakításokat tekintve is széles a skála: a szemmel látható lámpaláztól a profikat megszégyenítő komplex szerepformálásig mindennel találkozhatunk, a rutinosabbak szépen az ujjuk köré csavarják a nézőközönséget is. Egyértelműen látszik már a figyelemből és nézői reakciókból, hogy ezek a csapatok ismerik egymást. Mintha minden poén pontosan célzott lenne, szemmel láthatóan egymást akarják meglepni, nem kis sikerrel: néha az egész terem hangos nevetésben tör ki, előfordul, hogy pár másodpercre a játszók is le kell állni.

A nap folyamán három tömbben nézhettük a csapatokat, közben

a szervezők zsíros kenyérral, fánkkal és kávéval-teával kedveskedtek a résztvevőknek. A jelenetek után a találkozót a Székelyudvarhelyi Nyugdíjas Önszegélyző Pénztár hagyományörző csoportjának tánca követte, majd a 17 társulat közel 330 résztvevője asztalhoz ült. A nap folyamán hat helyen 50 literes fazekakban főtt a töltött káposzta, a falu minden pontján. „Ahol még lakik egy-egy asszony, aki tüzet tud rakni...” – mondták a szervezők. Aztán következhetett az éjszakába nyúló közös ünneplés, mert a rendezvény lényege elsősorban a találkozás. Az együttlevés, a közös érdeklődési kör nyomán kialakuló barátságok. Mindenki ismer itt mindenkit: egy nagy családot látni, akik egymásnak játszanak és egymásért örülnek. Persze, ráaggatjuk mindenre a címkét, hogy hagyományörzés. De azt hiszem, ennek mindenképpen túl kell mutatnia a székelyruhán vagy akár a találkozó egyik jelképén, a különleges ünnepi süteményen, a *peremesen* is. Igen. Hagyományörzés ez, a kultúra ápolása, és mégis, sokkal több ennél: közösségépítő tevékenység, összetartás és összetartozás bizonyítéka. Nemcsak a helyi közösségek szintjén, hanem megyeszinten is. Mert még színházi szemmel is bőven lehet irigyelni azt a lelkesedést, ami a résztvevőket és szervezőket hajtja, azt az energiát, amit sokszor kiül egy profi társulat mindennapjaiból a rutin. Hiszen ezek az emberek munka után, sokszor még a ház körüli teendők elintézését követően, szabadidejükben gyűlnek össze, és próbálnak, gyakorolnak, szöveget tanulnak. Hogy tovább tolják közösségeik és Thália szekerét.

Színpadon a szentegyházfalviak. A szerző felvételei

Szabó József |

A Szent Korona az Érmelléken (2.)

A magyar Szent Korona nemcsak a magyar államiság fő jelképe, hanem öreg kontinensünk egyik legrégebbi, mái napig épségben megmaradt beavató koronája. A Szent Korona kalandos történelmet élt meg – megannyi városba, országba elvitték, hol ellopták, hol nyoma veszett –, míg végül 1978. január 6-án, azaz 40 esztendeje egy négytagú mérnökcsoport hazaszállította Magyarországra az Amerikai Egyesült Államokból. A kerek évforduló okán közöljük Szabó József A Szent Korona az Érmelléken című írását. (A szerkesztőség.)

A tolcsvai Bónis család irattárát Soós Elemér honvéd alezredes helyezte lététbe 1890-ben (MNL OL P63). Legelőször Komáromy András foglalkozott kétrészes cikkben családtörténetükkel (*Turul*, 1886: 25–30 és 75–83). Családfájukkal és családtörténetükkel Nagy Iván és Kempelen Béla művein kívül Evva Margit (*Turul*, 2006, 79/1–2: 6–20 és 2007, 80/: 1–12) és Emődi János is foglalkozott legújabbban (*Bihar megye nemes*

családjai. I. A–B. Varadinum Script, Nagyvárad, 2015). Ifj. tolcsvai Bónis Sámuel édesapja is Sámuel (1780–1851), míg édesanyja Dániel Borbála volt Vargyasról. Írói működését Szinnyei József (*Magyar írók élete és munkái*, I.: 1214), szabolcsi aktivitását Király Zoltán (*Tiszántúli Történész Társaság Közleményei*, 6. 2010: 69–81.), 1848–49-es politikai aktivitását Pálmány Béla (*Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*. Bp, 2002: 149–153; *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848*. I., 2011: 842–844.) tárta fel részletesen, míg Josipovich (Dániel) Antal (1804–1874) turopolyai (Turmező, Turopolje) gróffal közös bujdosásának részletei özvegye emlékiratai alapján váltak ismertté (*Budapesti Hírlap*, 1899. augusztus 29., 239 sz.). Azonban a Korona menekítésével kapcsolatos tevékenysége felett mindenki átsiklik, bár Emődi János röviden említi érmelléki kitérőjét. Rövid jellemzést adnak érdekes személyéről 1868-ból (*Vasárnapi Ujság*, 1868. augusztus 2., 15/31: 367). „Majdnem azt mondhatnók, Deákon kívül az egyetlen ember a világon, a kiben épen semmi néven nevezendő affectatio nincs, még csak egy szemernyi is. Természetes, egyenes, igaz ember. Jól esik ránézni, a ’48 előtti ellenzéki tiszta magyar politika e szeplőtlenül maradt képviselőjére.” Érdekességként említem meg, hogy Malvin lánya lett a felesége annak a báró dr. id. tolcsvai Korányi Frigyesnek, és anyja Sándornak, akiket a magyar orvoslás legnagyobbiként tisztel az orvostörténet. Nővére, Karolina, pedig bernáthfalvi Bernáth Gedeon (1804–1878) érmihályfalvi ’48-as őrnagy felesége volt (Kovács Rozália: *Érmihályfalva: barangolás múltban és jelenben*. Érmihályfalva, 2005: 37.). T. Pataki Antal hat, kalandos úton hozzákérült iratot közöl Bónisra és feleségére vonatkozóan, két csapnivalóan

Az érkbölkúti tolcsvai Bónis-kúria ma. Sütő Éva felvétele

Tolcsvai Korányi Frigyesné szül. **tolcsvai Bónis Malvin**, férje **dr. tolcsvai Korányi Frigyes** egyetemi tanár és a főrendiház tagja, gyermekei és unokái; **remetei és pogányesti Sebastiani Jenőné** szül. **tolcsvai Bónis Mária**, férje **remetei és pogányesti Sebastiani Jenő**, első házasságából származott gyermekei és unokái; **ifj. özv. Bónis Sámuelné** szül. **négyesi Szepessy Ilona**, gyermekei és unokái, **nagyréthi Darvas Imre** Abauj- és Torna-megye nyug. főispánja a maguk valamint az összes rokonság nevében fájdalomtelt szívvel tudatják, hogy szeretett felejthetetlen anyjuk, anyósuk, nagyananyjuk, szépanyjuk, testvére, illetve rokonuk

id. özv. tolcsvai Bónis Sámuelné

szül. nagyréthi Darvas Erzsébet

ez évi április hó 29-én hajnali 3/4 óraker, életének 87-ik évében, rövid szenvedés után az Urban elhunyt.

A megboldogult hült tetemei folyó évi május hó 1-én, délután 4 óraker fognak a gyászházban: **VII. ker. Erzsébet-körút 56. szám alatt**, az ev. ref. egyház szertartása szerint megáldatni és a kerepesi út melletti temetőben ideiglenesen nyugalomra tétetni.
Budapesten, 1900. április hó 29-én.

Áldás, béke poraira!

Entreprise des pompes funéres, városház-tér 1. azelőtt kigyó-utca 1.

Nyomt. Buschmann F. Budapest

rossz minőségben reprodukált fényképünkkel együtt (*Nógrád*, 1990. február 2., 19, 46/42: 5).

Kutatva a közvetlen forrásokat, rábukkantam Bónis Sámuelné nagyréthi Darvas Erzsébet (1814. február 24. – 1900. április 29., esküvő 1832-ben) naplójának nyomára (*Adatok Tolcsvai Bónis Sámuel életéből*. OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 4380.), bár az eredeti kéziratot nem volt alkalmam tanulmányozni. Darvas Erzsébet Nagy Iván szerint „ritka míveltségű hölgy”, míg Schwarz Gyula szerint „egyike a régi jó magyar világ legszívélyesebb és legérdekesebb előkelő nemes asszonyainak” (*A budapesti társaság*. Pallas Rt, 1886: 427.), nekrológja szerint férje méltó társa volt (*Pesti Napló*, 1900. április 30., 51/118: 4). Képviselő férje oldalán Pozsonyban, Szabolcsban és 1848-tól Pesten is jelentős szerepet vitt a helyi társasági életben. Az osztrák hatóságok Darvas Erzsébet újfalu, valamint testvére, Darvas Imre ongai házát is többször átkutatták a korona után. Mivel ő egyszer felháborodottan tiltakozott, 12 napra Kassán őt is elzárták nagybetegen. Férje, fia és unokája halála (1879, 1882, 1887) után visszavonultan élt (*Pesti Napló*, 1900. április 30., 51/118: 4.). Bónisné személyes részvétel vagy férje elmondása alapján írta meg a Bónis családdal történt eseményeket, így a korona elszállítását is 1884 folyamán. Naplójából unokája, Kolozsváry Lajosné is közölt részleteket (*Nemzet*, 1897. december 25.), de vele kapcsolatos anekdoták is ismertek (*Uj idők*, 1900. május 6., 6/19: 431). Emlékiratainak 1847–1865 közötti részét unokája, dr. Br. Korányi Sándor közölte (*Elmúlt idők emlékeiből*. Bp., 1928:

9–80.), míg a korona szállítására vonatkozó részét külön Katona Tamás (*A korona kilenc évszázada*. Bp, 1979: 275–277, 292.) és Tóth Gyula (*A föld megőszült. Emlékiratok, naplók az abszolutizmus korából*. 2. köt. Szépirodalmi, Bp, 1985). E két utóbbi, egymáson alapuló közlés információ tartalma nem elég, de figyelembe véve Darvas Erzsébet megjegyzését, a Korányi-féle eredeti sem tartalmazhat többet. „Sajátságos, de vagy kikerülte figyelmemet, vagy sehol említést nem tesznek a történetírók a korona elvitelének napjáról, s mikénti szállításáról. Annak talán abban rejlik oka, hogy Pest és a lapok nem voltak rendes viszonyok között.”

Bónis Samu a népi emlékezet szerint is Érköbölkütről Tótiba vitte a Koronát. A tóti Péter (szül. Kovács) Piroska mesélte el, hogy a családi hagyomány szerint a Korona Tótiban az ő pincéjükben volt elrejtve. Kisjókai Szakáll Pál is tagja volt annak a társaságnak, amely látta a Koronát. Az egykori Szakáll-kúria filagóriája és hatalmas pincéjének épen maradt része ma is családunk tulajdonában van, melyet magam is láttam (Tóti, 99. sz). Elmondása szerint a kúria eredetileg Báthory Anna tulajdonát képezhette, aki Rhédey Ferencnek ajándékozta azt. A kúriát 1900-ban a banktól megvevő nagyapja, Kovács Bálint szerint a kéményben olvasható volt az 1449-es évszám is. A kastélyon kék alapon két keresztbe tett kard és egy török fejből álló címer volt, melyet a Husztyak vittek el. Azt már Szilágyi József könyvéből tudjuk (Tóth Zsigmond, 82 évesen közölte 1980-ban), hogy mikor az osztrákok a Koronát keresték, Szakáll Bálint

állítólag azt a vicces megjegyzést tette: „Ó, de bolondok ezek az osztrákok! Mindenhol keresik a koronát, az pedig itt van a kertemben!” Valaki besúgta, és az osztrákok elhurcolták. Nem volt mit bevalljon, de halálra kínozták. A kertjében mégis volt valami, de nem a magyar korona, hanem egy virág, amit koronavirágnak hívnak. Előbb azt hittem, Kovács Bálintot összekeverte egy Szakáll családtaggal az emlékező, de egy tóti közbirtokosi jogvitában említik bizonyos Szakáll Bálint és István neveit 1876-ban (*Budapesti Közlöny*, 1876. április 30., 10/99: 2850).

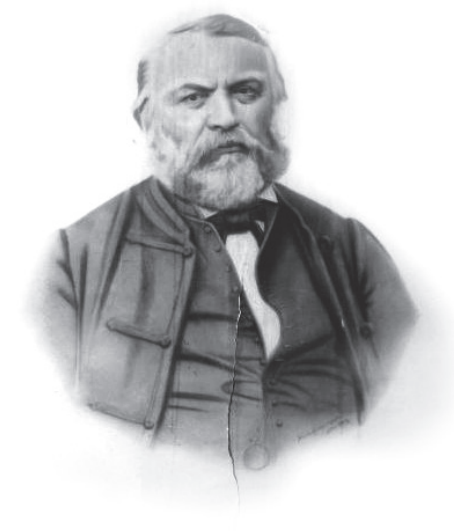
Hogy a Pozsony megyei eredetű kisjókai Szakáll család hogy került Tótiba, nem tudjuk. Nagy Iván és Kempele Béla is csak szűkszavúan ír róluk. Családfájuk egyelőre nem ismert, csak egyének feltételezett rokoni kapcsolatai gyaníthatók a rendelkezésre álló adatokból. Az említett (id.) Szakáll Pál és felesége, biki Nyíró Klára emlékét egy lányuk – Ilosvay Ferencné Szakáll Katalin – által állított márvány síremlék őrzi, melyet Kovács Piroskának mentettek meg a kúria mögött állt két sír egyikéről. Ilosvay Ferenc (1813–1848) a szabadságharcban esett el, és felesége is meghalt állítólag 1849 végén Hegyközpályiban (*Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv*, Bp, 1905: 287.). Katalin azonban az említett sírkövet a felirat tanúsága szerint 1864-ben állította szüleinek, tehát ekkor még élt. Amúgy az egykori Poroszlai-birtok, Rétimalomtanya (Poiana) temetőjének vasút felőli domboszlén is állt egy téglából épített Szakáll-kriptá, melyet lebontottak építőanyagként az 1970-es években – ez valószínűleg Szakáll János

A kisjókai Szakáll-kúria filagóriája Tótiban.
A szerző felvétele

és felesége síremléke lehetett. Id. Szakáll Pál apja Szakáll Jakab, anyja pedig Párniczki Katalin volt (*Pesti Hírlap*, 1845. február 9., 429 sz.: 94), ő maga evangélikus vallásfelekezettű volt (*Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1844. január 13., 3/2: 39).

A rendkívül alaposan dokumentált Hegyesi Márton Bihar vármegye 1848–49-ben című művében hallgat a korona esetleges érmelléki tartózkodásáról. Tőle tudjuk, hogy 1848. május 23-án az érmelléki járásban Szakáll Lászlót esküdtnek, Szakáll Pált csendbiztosnak választották meg. Szakáll Pál hadba vonulásával János vette át a helyét, aki 1848. október 25-én vezette azt a 600 székelyhídi, olaszi és margittai nemzetőrt, akik a bogdánfalvi román tábort szétverték. Szakáll Lászlót, a 39. gye. 3. sz. zászlósát 1849. január 21-én hadnaggyá léptették elő. Szakáll Antal közlegény a 27. honv. zlj. erdélyi harcaiban halt hősi halált. Szakáll Lajos a nagyváradi cs. kir. hadi törvényszék vizsgálati fogságában volt Váradon 1850-ben. (i. m.: 35–37, 55, 78, 87, 198.) Szakáll László, János és (ifj.) Pál örökösei az 1854-es úrbéri pá tens következtében 3859 frt. 22 kr. kár pótlási tőkére voltak jogosultak (*Buda pesti Hírlap*, 1856. február 23., 45 sz.: 4). Ifj. Szakáll Pál özvegye Lányi Katalin volt (*Buda pesti Hírlap*, 1857. szeptember 23., 216. sz.: 6.), tehát ifj. Szakáll Pál is halott volt legkésőbb 1856-ban. Szakáll (legifj.) Pál nagyváradi és János tóti lakosok 1881-ben árverezték el tóti vagy onukat a családi kúriával együtt (*Buda pesti Közlöny*, 1880. október 8., 14/231: 7752; Uo, 1881. április 1., 15/74: 5).

Wargha István (1808–1876)
a nagyváradi időkből

A bujdosó korona. 1848-ban Bónis és Perényi a két korona és a koronaáru kincseket menekíteték az osztrák csapatok elől. Jgy kerültek egy erre Jéi, kössége Félix meg. 1855 kassláyába. A kincseket rajd vasárjától a baranyiközög. zárták. A házgazda úki 48-as huszár kapitány volt és toborozta. Bó) lábdadozó a két koronával a fehéraszati mellet kösszeves elbeszélgetet majd úgymond, szeretné a koronát elvételén egyszer tulajdon szemével látni. Hórmán kementek a pincébe, kinyitotók a ládát, Félix egyenként kezbe vette a jelvényeket rögzít a koronát is kiemelte hosszasan szemlélte majd egy óvatlan pillanatban a fejére tette. A dermedt csendből a két koronásról esett akkor ocslódozó fel amikor a korona vissza került a ládába. Mondják palaki híjeste a jelenetet és a halálom emórájának feladta Félixet akit rövidesen a Hossai dőrtönbe hurcoltak Haynary sídékjei. Sohasem került évre elő. Családja csak a kaporosját látta meg.

A Baranyi Félix történetét rögzítő Beregi családja részlete

A tóti monográfus Szilágyi József szerint micskei és váradi Baranyi Félix tóti kúriájában éjszakázott a korona, és ott tette fel fejére a házigazda Félix a pincében. Ezt erősíti látszólag egy, Baranyi Barnabás által Gavallér Lajos micskei helytörténész-lelkésznek átadott, 1974-es Baranyi-családfa – valószínűleg családi szájhagyományt rögzítő – széljegyzete is. Gavallér szerint az említett Baranyi Bódog-féle kúria (Tóti 285. sz., Szilágyi Pál kertjében) már rég nincs meg. Baranyi Bódog és Menyhért kúriáit felsőpulyai Bükk(y) László árvereztette el 1880-ban (*Buda pesti Közlöny*, 1880. április 27., 14/96: 3226). Mészáros Zoltán könyvének 40–44. oldalain – valószínűleg Péter Piroska közlésére alapozva – a Szakáll-kúria pincéjébe teszi a jelenetet, nyár végében határozva meg az időpontot. Regényes írása szerint, a koronát kísérő csapat egy része a Szállás nevű helyen, míg a másik a koronával az említett pincében éjszakázott. Ide toppant be a sebesüléseit ott-hon kipihenő Baranyi Félix, és itt tette fel a fejére a koronát egy óvatlan pillanatban. „Miért ne állhatna ez a korona egy magyar fejen? Még nem is lötyög, mint a Habsburgok fején!” Néhány hónap múlva elvitték Szakállt és Baranyit, többé nem hallottak róluk semmit. Gavallér Lajos idézi a szavahihető Miskolczy Emmát, aki szerint a Miskolczy család a micskei református templom alatti Zólyomi-kriptában is rejtegetett koronaőröket. A marosvásárhelyi Baranyi Katalin idéz egy másik verziót is, mely szerint a koronás sztori Baranyi Gézával esett meg, akit megöltek ezért, és a tóti Géza-dombban temették el. Az egyetlen kortárs Baranyi Géza azonban csak 1848-ban született (*Akik a szívünkben élnek. Családom négyszáz éve. Családi magánkiadás, Marosvásárhely, 2016: 23.*).

Emődi és Szilágyi művei alapján Baranyi Bódog/Félix (1802. november 20.

– 1856. november 30.) kilépett huszár hadnagy a család VI. nemzedékéhez tartozott. Két felesége volt: Gruden Karola (1804–1840) és Poroszlay Franciska (1816–1884, később Szerdahelyi Elekné). Ármós Endre tanulmányából ismerjük Baranyi Félix '48-as tevékenységét, de azt is, hogy apósa, Poroszlay Károly (1813–1867?) is komoly katonai szerepet vállalt ekkor (*A nemzetőrség szervezése 1848/49-ben Bihar megye érmelléki járásában. Bihari Diéta, II.: 54–76*). Bódog a Hatvani Imre szervezte Rákóczi szabadcsapatnál volt főhadnagy 1849. április 24-én, majd a 4. század századosa. Később százados volt a 49. honvéd zlj. 4. tartalék századánál (1849. szeptember 16.), amelybe csapata maradványa is beolvadt. A zsigóói fegyverletétel előtt két nappal egy hónapra szabadságot tatta magát (1848–49. *Történelmi Lapok*, 1893. április 15., 2/8: 84), tehát nem szökött haza. Az 1849 után elítéltek általam ismert listáján nem szerepel sem Szakáll, sem Baranyi nevű személy (1848–49. *Történelmi Lapok*, 1892. október 1., 1/19: 200–208). Hermann Róbert sem említ a megtorláskor kivégzettek közt ilyen nevűket (*Aetas*, 2000/1–2), bár leszögezi az adatok hiányosságát. A nagyváradi cs. kir. kerületi katonai parancsnokság, haditörvényszék, valamint a megfigyeltek központi és helyi iratai bizonnyal választ adnának egyes kérdésekre (*Hadtört. Int. és Múz., Irrattár, II. 6, IV. 6, IV. 25, IV. 26* fondok, HBmL IV. B 153 – névjegyzék 1851-ből) vagy akár a forradalmi megyei hatóságoknak a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban őrzött iratai. Ami a tóti résztvevők elvitelét illeti, ha figyelembe vesszük az eddig előkerült adatokat az osztrák hatóságok mindenre kiterjedő vizsgálatairól a korona utáni házában – lásd Darvas Erzsébet és öccse házainak többszöri, illetve a debreceni városi levéltár átkutatását –, akár igazak is lehetnek a mendemondák.

Nyilván az elásott korona utáni oszt-rák nyomozások számomra eddig ismeretlen iratai sok érdekességgel szolgálnak majd.

A Korona 1849. augusztus 10-én még egyszer megfordult Biharban, ezúttal Váradon, a püspöki palotában (Vécsey Olivér: *A magyar korona titokzatos története*. Vagabund, 2014). Ennek helytörténeti vonatkozásáról egyelőre keveset tudunk. Görgey Szegedről hozatta fel, hogy állítólag felajánlja azt Konstantin orosz nagyhercegnek. Miután a tervből nem lett semmi, útnak indult a Korona Nagyszalonta és Arad érintésével, Lugoson át Karánsebesnek és Orsovának. 1909-ben került elő az a féltve őrzött családi legenda is, mely a korona Patay József gombai kastélyában tartózkodásáról beszél még a váradi megérkezés előtti időkből. (*Budapesti Hírlap*, 1909. február 9., 29/33: 26–27.) Mikor Szemere Bertalan a koronával Váradon volt, Bónis Sámuel akkor Görgei közvetlen környezetében tartózkodott. Szemere saját bevallása szerint Aradon felpróbálta a koronát, és mint írja „meggyőződtem, miképp e főveg nem emberi fejre való” – az a pletyka járta, hogy V. Ferdinánd alig bírta fején a koronát súlya miatt. A látást állandóan magával hurcolta azt hazudva környezetének, hogy fontos iratok vannak benne (Ipolyi Arnold: *A magyar szent korona és koronázási jelvények története és műleírása*. Bp., 1896: 125). Szemere negyedmagával (Házmán Ferenc, Grimm Vince és Lóródi Ede) ásták el a koronát ott, ahol Orsován és a titokról esküt is tettek. Érdekes, hogy előbb egy karánsebesi vendéglő egyik szobájában próbálták elásni, és az ásás felett tüzet is gyújtottak – az elásás visszatérő motívum. Később Szemere elárulta Kossuthnak a rejtékhelyet, ez utóbbi pedig, lelkiismeret-furdalástól gyötörve, titkos küldöttek által igyekezett meggyőződni a korona jó rejtékhelyéről, esetleg kiásását és titkos kivitelét szorgalmazva. Kossuth egyik bizalmasa, az emigrációban csak osztrák spionként számon tartott (valójában megbízóit is megvezető), kalandor előéletű Böszörményi Wargha István, későbbi váradi főjegyző volt az, aki „lefülelése” után pénzért árul(hat)ta el az osztrákoknak a korona hollétét. (*A Pesti Hírlap* 1917. augusztus 12-ei száma – 39/201: 13. – idéz egy Egon Erwin Kisch által a Berliner Tageblattban megjelent írást.) Gyakorlatilag az említett cikk adatait igazolja Grimm Vince 1929-ben előkerült emlékirata, melyet más forrásokkal kiegészítve dr. Bevilaqua-Borsody Béla ismertetett hosszan, tisztázva Wargha István (1808–1876) valós szerepét is

A Szent Korona azonosítása megtalálása után

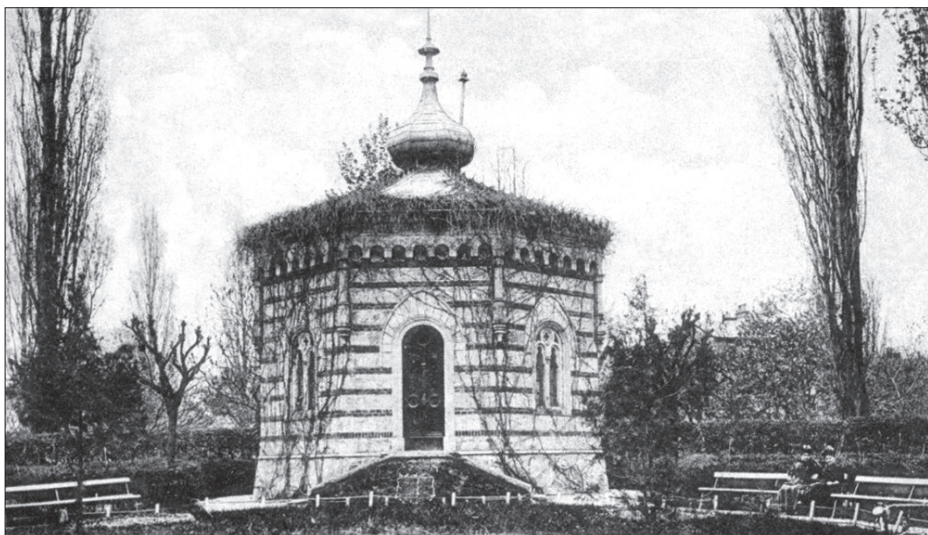
az eseményekben, illetve cáfolva a bécsi levéltárakból származó (Kempfen-féle) 1919-ben nyilvánossá vált és kiadott hivatalos forrásgyűjtemény számos tévedését. Ezzel nagy szolgálatot tettek mindkettlen az utókornak, hiszen Ipolyi is csak Házmán Ferenc és Szemere szórványos közléseit használta. (*Órai Ujság*, 1929. május 16., 15/109: 5; Uo, 1929. május 17., 15/110: 5; Uo, 1929. május 18., 15/111: 5; Uo, 1929. május 19., 15/112: 5; Uo, 1929. május 22., 15/113: 5.) A Korona 1848 és 1853 közti történetével Hermann Róbert is foglalkozott (*A korona kálváriája 1848–1853*. Rubicon, 2011/1).

**Kossuth egyik bizalmasa,
Böszörményi Wargha
István, későbbi váradi
főjegyző volt az, aki
„lefülelése” után
pénzért árul(hat)ta el
az osztrákoknak a korona
hollétét.**

Az előbbi források felsorolásával is szeretném felhívni a figyelmet a helyükön kezelt, de komolyan számításba vehető egyéni visszaemlékezések, vagy egy családon belül öröklődő elbeszélések információinak fontosságára. Azt ugyanis már a forradalom centenáriuma

alkalmából végzett országos hatósugárú, szisztematikus néprajzi gyűjtés is kimutatta, hogy az 1848-as forradalommal kapcsolatban kevés szájhagyomány őrződött meg már akkor is az unokák száján. A történelmi, de nem élményszerű események csak úgy számíthatnak tradicionálisra a parasztság körében, ha epikus (meseszerű) formájuk volt. A '48-as anyagból pl. a Kossuthra átszabott Mátyás-meséket, Kossuth bujdosásának meseszerű epizódjait, a korona elásásának történetét, Görgey és a koldus esetét stb. említi a kutató. (Dégh Linda: *Beszámoló az 1848-as néphagyománygyűjtés eddigi tapasztalatairól*. Ethnographia, 1947: 230–235). Ilyen körülmények közt nincs mit csodálkoznunk, ha például Magyar Zoltán szinte semmi témánkba vágó népmondát nem tudott Érmelléken összegyűjteni a déd- és ükunokáktól (*Érmelléki népmondák*. Tortoma, Barót, 2012).

Darvas Erzsébet emlékirata szerint Bónis Sámuel és Josipovich Dániel Antal (Danijel Antun Josipović, 1804–1874) bujdosásuk közben Törökországba ment Orsovától fordultak vissza Biharba, „a hol néhány hétig élvezték a nemeslelkű Miskolczy-család vendégszeretetét”. A Gavallér Lajos által idézett micsei történet tehát igaz lehet, az említett személy pedig véleménye szerint az ekkor itthon tartózkodó Miskolczy Károly volt. A bujdosók egy márciusi alkonyon indultak tovább a vendéglátó udvarházból két szekéren: az elsőt Josipovich egy megbízható tisztartóval, a másodikon

Koronakápolna Orsova mellett 1901-ben

Bónis hűséges kocsisával. Egy órányi út után két zsandár elfogta Josipovichot, miután a tőlük megijedt tisztartó a szekérral menekülésre fogta a dolgot. Bónisék egy szőlőpajtában húzták meg magukat, és az oda érkező Miskolczy tudatta velük, hogy a hatóságok felfedezték őket, bár Josipovich váradi kilétéről mélyen hallgatott. Bónis Sámuel bujdosva jutott el Bónis Károly Heves megyei birtokára. Josipovich nekrológjában nincs utalás a korona menekítésére, tehát neve Bóniséval közös bujdosásuk során forrt egybe az emlékezetben (*Vasárnapi Ujság*, 1875. március 28., 22/13: 193–195).

Visszatérve kicsit Miskolczy Károly személyére, feltevődik a kérdés: melyik a kettő közül? A reformkori Bihar megye életében szerepet játszó roglaticai Miskolczy családfán nem volt Károly

nevű egyén. Az egymással valószínűleg rokon mezőtelegdi Miskolczy és micskei Miskolczy család is szereppel bírt Bihar korabeli közigazgatásában (Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblázatokkal*. VII. köt., Pest, 1860: 512–515). A Szatmár megyei Géresről Álmosdra átszármazott, majd 1800 táján, a bomladozó Baranyi-uradalomból szerzett (Micske, Tóti, Terje, Poklostelek) zálogbirtokok tulajdonosaként, Micskén megtelepült micskei Miskolczy István és Fényes Rebeka fiaként született Miskolczy Károlyról (1809, Micske – 1870, Micske) Jakó Zsigmond értekezett bővebben (*Művelődés*, 1992, 41/8: 22–25) a birtokában levő kéziratanyag alapján – két leány és egy korán elhunyt fiú testvére volt, 1837-ben Micskén 17, Tótiban 3 jobbágyot bírt. Nemzetőrként küzdött 1848 augusztusában Délvidéken. A forradalom után, a jobbágyfelszabadítás miatt anyagi gondokkal küzdött. Fényes Elek szerint 1859-ben e család tagjai voltak birtokosok Micskén, Gavallér Lajos szerint pedig Károly már itthon tartózkodott a bukás idején. Lisztes Nikolett az 1824-ben családjával Váradra költözött mezőtelegdi id. Miskolczy Lajos és Szodoray Eszter fiáról, Károlyról (1804, Mezőtelegd – 1867, Berettyóújfalú) értekezik (testvérei, ifj Lajos és Sándor mellett) a berettyóújfalui Bihari Múzeumban és a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban található iratok felhasználásával (*Nemesi szerepek a mezőtelegdi Miskolczy család 19. századi történetében*. Új nézőpont, 2014, 2: 19–33.). Mezőtelegd, Álmosd, Érselind, Berettyóújfalú, Váncsod és Érsemjén tartozott a család birtokaihoz. A forradalom alatt Károly bihari első alispán, majd bárándi kerületi képviselő volt 1849 augusztusáig, majd egy ideig visszavonultan élt Lajos testvérével álmosdi birtokán.

Josipovich Antal (1804–1874) idős korában

Károly veje volt a bihari kismemesi világot anekdotikus írásaiban megörökítő Móricz Pál. A Darvas Erzsébet és Gavallér Lajos által említett személy tehát micskei Miskolczy Károly volt.

Összefoglalva az eddigi információt, a Korona holléte 1551 első felében bizonytalan, inkább 1849 január elején, mint nyara végén lehetett Érmelléken. Mivel csak közvetett információk bizonyítják az 1849 januári hajdúszoboszlói tartózkodás lehetőségét és időtartamát, valamint a debreceni érkezés időpontját, az érmelléki tartózkodás akár még igaz is lehet. Ez utóbbira viszont ugyancsak nincs elég meggyőző, közvetlen bizonyíték. További levéltári kutatások szükségesek a végleges tisztázáshoz. Sajnos, pont a főszereplők, Bónis Sámuel és felesége nem nyilatkoznak írásban érdemben a korona esetleges érmelléki tartózkodására vonatkozóan, vagy nem emlékeznek meg olyan családi eseményről, mely akkoriban történt. Bónis Sámuel feltűnő eltávozását igényelte, és a későbbi mendemondáknak alapot adott volna – Bónis László leszármazottai közt viszont szájhagyomány útján maradt fenn a lehetséges történet.

A Korona holléte 1551 első felében bizonytalan, inkább 1849 január elején, mint nyara végén lehetett Érmelléken.

A különben jól informált korabeli debreceni sajtó sem kegyes az utókorhoz. A Szakáll család egyes tagjainak és Baranyi Félixnek a forradalmi aktivitása és korai halála okot adhattak mendemondák kialakulásának. Ettől függetlenül a leírt szájhagyománynak lehetnek valós alapjai is (Bónis Samu köbölküti rokonsága – később ő maga is birtokos ott, a Szakáll család '48-as szerepe, Baranyi Félixre vonatkozó családi legendárium, Bónis későbbi érmelléki bujdosása), annál is inkább, mivel valós személyek eléggé pontosan idéztek nevei és vélt cselekedetei szerepelnek az oral history által is elmondottakban. A történet forrása lehetett akár a *Tolnai Világlapja* vagy *Századok legendái* folyóiratok említett cikke – gyaníthatóan a Diplomata álnév Pellegrini Albertet takarja –, akár Bónis barátainak szánt személyes elbeszélései, amit Bónis Borbála is igazolt. Tény, hogy Josipovich és Bónis forradalom utáni közös bujdosása köszön vissza a korona menekítésének történetében.

Barkóczy László
Fülöp László

Gróf marosnémeti és nádaskai Gyulai Ferenc

A 17. század Erdélyében élt nemes életével és családjával azért érdemes foglalkozni, mivel családfáján sok a hiányzó és pontatlan adat. Ezt az általunk megismertek alapján szeretnénk pontosítani és kiegészíteni. Másrészt, mivel nagypapjával kapcsolatban a genealógusok egy olyan tévedést említenek, amely az Erdélyben akkor élt több személy családfáját érinti. Ezt az elírást azóta többen is átvették, és mint kész tényt viszik tovább e családok történetében.

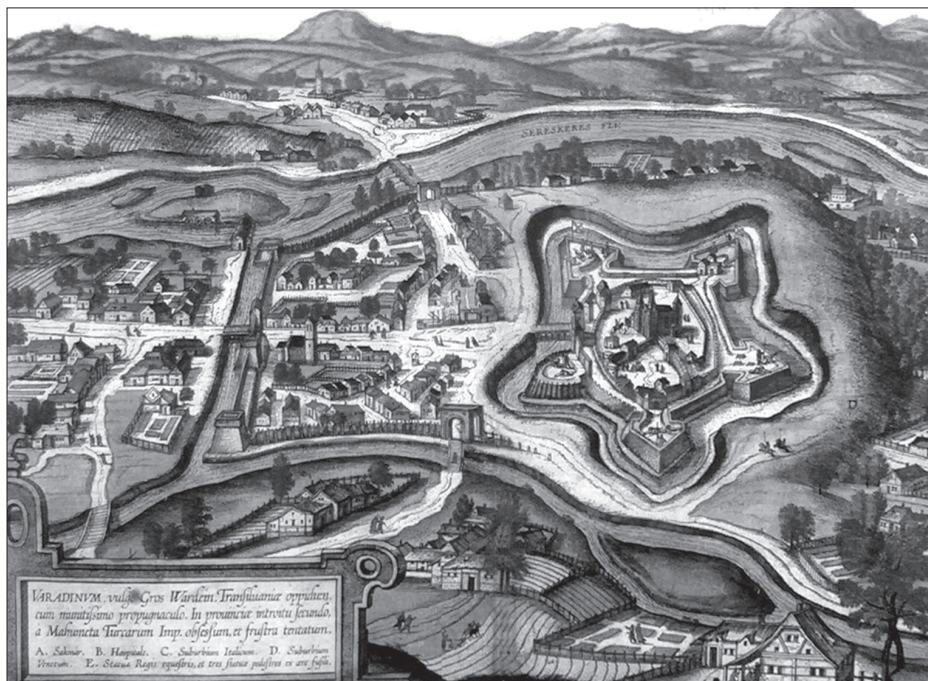
A Gyulai (máshol Gyulay) család eredetét nem tudjuk távoli időkhöz visszavezetni, sőt még eredeti lakhelyüket sem azonosíthatjuk pontosan. Azt írják rólok, hogy „a 17. században vándoroltak Magyarország belső részéből Erdélybe”, másutt pedig „Magyarországból szakadt Erdélybe a nemzeti fejedelmek korában”, a 16. században. Valószínűleg a század megjelölése is pontatlan,

akárcsak az általánosságban mondott hely megjelölése. A birtokhelyeikből arra következtethetünk, hogy talán a mai Magyarországon valamelyik északkeleti megyéjéből települhettek át.

Érdemes magával a névvel külön is foglalkozni. Nemesi előnevük marosnémeti és nádaskai volt, amelyek egyike valóban Erdélyre, másikuk magyarországi területre utal.¹ Sajnos, maga a vezetéknev, a Gyulai nem ad számunkra útbaigazítást. Ugyanis Nagy Iván kötetében több különböző lakhelyű Gyulai családról olvashatunk, a Gyula(j) ősi személynevünket részemében tartalmazó helységeinkből pedig régen körülbelül tíz is volt. Hajdú Mihály szerint a magyar nyelvterület keleti felében, a Dunától keletre gyakoribb ez a helynévi vagy apai eredetű magyar családnév. Előfordulása alapján nem számít a gyakoriak, ám a ritka nevek közé sem, az ő mérése szerint 3084 fő viselte napjainkban.²

E családnév említése okleveleinkben először 1432-ben jelenik meg Bihar vármegyében,³ majd egy Gyulay János 1523-ban a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveiben. Időben mindezek után Kázmér Miklós könyvében öt Gyulai nevet olvashatunk a külföldi egyetemek diákjai között. Egy Gyulai György nevű nemes Eger ostrománál vett részt 1552-ben. 1548-ban Gyulai Gáspárt említik a források Ebesfalváról (később Erzsébetváros, román neve: Dumbrăveni). Természetesen mindezek az említett Gyulaiak nem biztos, hogy elődei vagy rokonai voltak a címben leírt családnak. Azonban a nagyszombati egyetem matrikulájában szereplő Gyulai (II.) István már lehet a címben megadott Ferenc egyik fia, akire a későbbiek során még kitérünk.

Gyulai Ferenc akkori politikai szerepét nem kívánjuk elemezni, egyet azonban meg kell jegyeznünk, hogy a pártállása eléggé változó volt. Nem

Nagyvárad látképe egy 1617-beli metszeten

A Gyulay-kastély Dédácson. Szabó Tamás felvétele

csodálhatjuk, hogy Havasalföldre kényszerült bujdosni, és ott írta meg Bukarestben 1691. szeptember 24-én a végrendeletét, amelyből sok adatot megtudunk róla és családja tagjairól.⁴ Ez a testamentum, úgy tűnik, valami bizonytalanság vagy félelemérzés miatt keletkezett. Ugyanis azt írja, hogy még egészséges, nem is öreg ember, mégis most szeretne „rendelést” tenni. Mindent bizonyítja, hogy az okirat eléggé eltér a valóságos végrendeletektől. Nem tartalmaz részletesen (csupán általánosságban) ingóságokat: pénzt, ékszereket, fegyvereket, ruhaneműket, állatokat, csak a császár ajándékát emeli ki az „ezüst marhák” közül, ámde azt sem nevezi meg konkrétan. Viszont megynként felsorolja ingatlanjait, házait, amelyeket feleségére és gyermekeire hagy örökül. Mielőtt ezeket pontosan megismertetnénk, tekintsük át a végrendeletben és az ismert genealógiákban a családja tagjait.

Nagyapja I. Ferenc, akitől indítják a családfájukat. Mintegy őt tekintik a családtörténészek annak a személynek, aki áttelepült Erdély területére. Ehhez képest elég sok és magas rangot kötnék a nevéhez: előbb dévai, majd jenei kapitány volt, egyben Zaránd vármegye főispánja, 1651-től pedig váradi kapitány, aki 1660-ban Nagyvárad védelmezésében vált nevezetessé. Feleségét nem találjuk a közölt családfákon. Egy fiáról tudunk, I. Istvánról, akit Kemény János fejedelem asztalnokaként említenek. István felesége Pécsi Margit volt, Pécsi Simon kancellár leánya. Nekik négy felnőtt kort megért gyermekükről tudunk: II. Ferenc, II. István, Krisztina és Judit. A címben

szereplő II. Ferencről később részletesen szólnunk. II. István (felesége Csatári Anna), akiről 1667-ben van egy adatunk, talán ő az, akit a fentebb említett nagyszombati egyetem anyakönyvében regisztráltak. Majd két leány következik: Krisztina (férje gróf Gyulaffy László) és Judit (férje Angyalosi István). Róluk a végrendeletben nem olvashatunk. István – mivel később nem találjuk a nevét – valószínűleg elhalálozott, a két lányt pedig kiházásította a család. Visszatérünk a magát úgy nevező „idősbik” II. Ferencre, akiről tudjuk, hogy udvarhelyi főkirálybíró volt. Első felesége Barakonyi Klára, második pedig kapuvári Kapy Mária grófnő volt. A testamentumban négy gyermekéről tesz említést, akik közül III. Ferenc és Kata (akit mindig „édes kis Kata leányom”-ként becézve ír le), valamint egy név szerint meg nem nevezett leány, aki talán eddigre elhalt, az első nejétől, III. István viszont a másodiktól született. A végakarattal még nem tartalmazhatja, de érdemes kicsit folytatni: mindkét fia katonaként tábornaggyá lett. Az elsőnek Bánffy Mária losonci grófnő, a másodiknak pedig Bánffy Judit lett a felesége. Katáról a továbbiakban nem tudunk, bizonyára valamelyik neves nemesi családba házasodhatott be.

A továbbiakban felsoroljuk, hogy az ő leírása szerint mely megyékben, hol, milyen településeken voltak házai, majorhelyei, porciói (falurészek) jobbággyokkal. E lajstromban szándékosan meghagytuk az akkori vármegyék és települések nevét, valamint helyesírását, hogy érzékeltesük az olvasóval a 17. század végi elnevezéseket és azok írásmódját.

Thorna vármegye: Bakó (az egész falu) Szin; Abaújban: Bodola; Szabolcsban: Nagy-Varsány, Gencs, Tisza-Szalk, Jánd; Szathmárban: Panyola; Ugocsában: Akli („nevű falum”), Halmi, Kökényesd, Tuur, Tamás-Váralja, Tur-Terebes, Gércz; Udvarhely-Kezreszturi székben: Nagy-Solymos, Magyar-Hidegkut; Kükküllő vármegyében: Oláh-Solymos; s végül Hunyad megyében: Arany, Zápolt, Oklos, Boholt és a névadó Maros-Németi. Mindezekon kívül még másutt is lehetett háza, hisz egy családját ért természeti csapást is leír pár sorban. Amikor Segesváron lakott az első feleségével, egy tűzvészben elpusztult („a tűz elvette”) a házuk, a javaik, és az ott lévő összes értékük benne égett. (A krónikák szerint a várost 1676-ban hatalmas tűzvész pusztította.) Amikor Kassán lakott, utána több személyes tárgya, ruhája, ezüst művei ott maradtak, s nem kerültek vissza erdélyi lakhelyére. Ezenkívül egy fél mondattal megjegyzést tesz még valamelyik elődjére: „s az erdélyi őstől maradtott jószágim”, amelyeket nem részletez. Ez a kijelentése azt is bizonyítja, hogy ősei korábban kerülhettek Erdélybe. Ha végig vesszük az itt bemutatott birtokokat, szinte hihetetlennek tűnik, hogy a család ilyen rövid idő alatt hogyan tudott szert tenni ekkora vagyonra Erdélyben és a környező megyékben.

Gyulai Ferenc saját kezével írta meg végrendeletét, azt pecsétjével ellátta, mindennél hét tanú volt jelen.

Végakarattában kéri a feleségét, hogy Nagyvarsányban és Felső-Redmeczen (Felsőregmec) készíttesse el az úrvacsorához való ezüst kannákat, poharakat a tányérokkal együtt, valamint, hogy (Maros)Németiben csináltassa meg a templomot. Valószínűleg itt nem egy új templom építéséről, inkább a régi folyamatos karbantartásáról van szó.

Gyulai Ferenc saját kezével írta meg végrendeletét, azt pecsétjével ellátta, mindennél hét tanú volt jelen: vidolai Kun István, Tordai János, Dániel Péter, Kalnaki (Kálnoki?) Péter, Rhedey István, Ugron Pál és Nemes György. A kiválasztott személyek neve azért érdekes, mert szinte mindegyikük valamilyen szinten a rokona lehetett. A testamentum eredetije ugyanis gróf Kuun Géza marosnémeti levéltárában volt megtalálható

Légifelvétel a nagyvárad várról (forrás: www.azutazo.hu)

a közlés idején. Egy másik forrásból tudjuk, hogy 1585-ben Kun Gáspár neje egy Gyulai Erzse nevű hölgy volt.⁵ Ha végignézzük a Kun, Rhédey, Ugron stb. családok nemzedékrendi tábláját, akkor az előbb leírt rokoni kapcsolatok azokról leolvashatók.

Végül szóljunk arról a tévedésről, amelyet írásunk elején már jeleztünk, és amelynek tisztázása alapján derült ki, hogy ki volt Gyulai (I.) Ferenc felesége, azaz a végakaró nagynya. Nagy Iván

Barkóczy Anna Mária

családtörténete szerint Béldy Jánosnak a felesége Barkóczy Anna volt (I. 279.). Már a *Művelődés* 2016/6. számának 26. oldalán megtettük a kételkedő megjegyzést, hogy Béldi Pál a nagyon pontos, mindenre kiterjedő végrendeletében egy szót sem ír róla, mint sógornőjéről. A gyanú beigazolódott. Érdekes a témát kicsit részletesebben bemutatnunk. Barkóczy Anna Mária (†1658) neve is megzavarja a családfák készítőit, ugyanis Anna Mária, csak Anna és/vagy Mária formában is használták. Ő szalai és tavarnai Barkóczy László és rozsályi Kun Anna leánya volt. Háromszor ment férjhez, házastársai a következők voltak: czoborszentmihályi Czobor János (†1628), majd Kékedy Zsigmond (†1630 k.), s végül hallerkői Haller István (†1657).⁶ Történetünkben a második a fontos: Kékedy Zsigmond, aki Bethlen Gábor fejedelem főlovászmestere volt, s első neje (Bánffy Margit †1630) halála után vette feleségül Annát. Valószínűleg nem született gyermekük, mert erre sehol nincs utalás, a Barkóczyak családfáján sem olvasható. A nagyon gazdag és befolyásos nemes (mintegy kárpótlásul?) ezért a két rokon s tehetséges Béldi testvér, János és Pál neveltetéséről gondoskodott. Nagyon kedvelhette őket, hisz „két öcsém”-nek nevezi az ifjakat, s az 1638. június 19-én kelt végrendeletében⁷ jelentős, inkább úgy mondhatnánk, igen tekintélyes vagyont hagyott a két fiúra. Ez bizonyára a feleség, Barkóczy Anna tudtával és beleegyezésével történt, ugyanis az özvegy közvetlenül a férje halála után mindenféle pereskedés nélkül,

önként átadta azt a két örökösnek. János volt az idősebb testvér, aki hamarosan megházasodott, felesége a Szatmár vármegyei származású Csomaközi(y) Zsófia⁸ volt. Egy kislányuk született, akinek a nevét nem jegyezték föl okiratokban. Béldi János fiatalon elhunyt (kb. 1648-ban), majd hamarosan a kislánya is meghalt. Pál ekkor örökölte az apja, Béldi Kelemen birtokait és az eddigi sajátjai mellé a báty javait is, amelyet nagyrészt Kékedytől kapott. János fiatal özvegye ekkor újra férjhez ment, mégpedig Gyulai Ferenc váradi kapitányhoz. A leírtak alapján derül ki az, hogy valójában Csomaközi Zsófia volt a címben végrendelező Ferenc nagynya.

Béldy János és Barkóczy Mária házasságát pedig törölni kell a családfákon, s elvetni, mint téves adatot. Gyulai Ferenc azt kérte családtagjaitól, hogy halála után az édesanyja, Pécsi Margit mellé temessék el a dévai templomban.

Önkéntes havasalföldi emigrációjából visszatérve újra aktívan részt vett a katonai és politikai életben. Sőt valamely komoly tetteket is végre kellett hajtania, mivel már 1694-ben II. Lipóttól bárói rangot kapott, 1701-ben pedig – tíz évvel a végrendelete megírása után – grófi címre emelkedett.

Ezekből kiderül, hogy a kérése és a bujdosásában készített, 1691-es végrendeletének megírása túl korainak bizonyult.

A Gyulai család utódainak a későbbi évszázadokban Dédácson és Marosnémetiben volt impozáns kastélya. Az utóbbi még 1641-ben épült, majd később átalakították és bővítették. A dedácsi leányágon a fent említett Kuun családra szállt, a marosnémeti pedig jelenleg Petricevich-Horváth-Tholdy Péter tulajdona.

Jegyzetek

- 1 Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. III. Pest. 1858. p. 486.
- 2 Hajdú Mihály: *Családnevek enciklopédiája*. Tinta Kiadó. Budapest. 2010. p. 195.
- 3 Kázmér Miklós: *Régi magyar családnevek szótára*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest. 1993. p. 441.
- 4 Szilágyi Sándor: *Gyulai Ferenc végrendelete [1691]*. Történelmi Tár. Budapest. 1884. p. 137–140.
- 5 Nagy I.: i. m. VI. 1860. p. 521.
- 6 Barkóczy László: *A Barkóczy család története, genealógiája és névadási szokásai*. Kaposvár. 1997. (Szakdolgozat. Melléklet p. 89.)
- 7 Deák Farkas: *Uzoni Béldi Pál 1621–1679*. Budapest. 1887. (A világhálón oldalszám nélkül)
- 8 Családjáról 1325-ből maradt fenn az első adat. 1414-ben Csomaköz birtokosai.

Gaal György |

Purjesz Zsigmond, az „orvosok orvosa”

Az

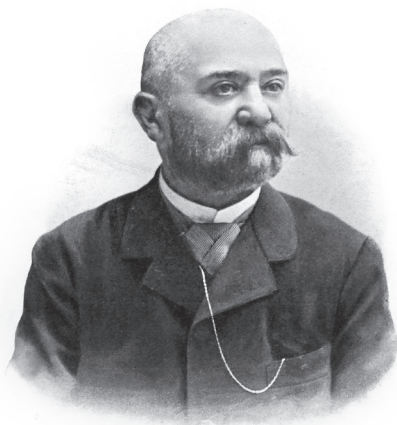
1872-ben megnyitott kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetemnek az 1919-es román „átvételig” terjedő történetében két iskolateremtő orvosprofesszor játszott meghatározó szerepet. Az egyik a Medgyes környéki szász családból származó Brandt József (1838–1912) sebésztanár, akit bravúros műtétjei miatt a magyar orvostörténet is előkelő helyen tart számon. 1904-es nyugdíjba vonulásáig tőle tanultak operálni Erdély orvosai, 114-en voltak műtőnövényedékek mellette. Az ő útmutatásai szerint épült a Mikó utcai sebészeti klinika is. A másik fogalomszámba menő orvostanár csak 1880-ban került Kolozsvárra, a belgyógyászati tanszékre, de aztán három évtizeden át ő vezette rá az orvostanhallgatókat, hogyan kell a betegeket megvizsgálni, s egész emberként, testestől-lelkestől gyógyítani. A szegény zsidó családból származó Purjesz Zsigmond (1846–1918) neve jó félszázadon át fogalomszámba ment – még nyugdíjazása után is – Kolozsvárt, ő volt az „orvosok orvosa”.

Purjesz szinte mesebeli utat járt be, amíg országos hírre tett szert. A kiegyezés polgárosodó világában a különleges tehetségek előtt megnyílt a felemelkedés útja. Az ekkor emancipált zsidóság pedig mind a gazdasági, mind a szellemi életben egyre jelentősebb pozíciókat hódított meg. A Csongrád megyei Szentestis közönségéből indult útnak a ritka tehetségű Purjesz család. Spanyol szejárd eredetűek voltak, egyik ősiük a Csanád megyei Makón telepedett le, a 19. század elejétől a család fő ága Szentesten élt. Lexikonok, szakkönyvek sora foglalkozik velük, anélkül, hogy a családi viszonyaikat tisztáznák, s pontos születési idejüket megjelölnék. Így számon tartanak egy idősebb Purjesz Zsigmond (1845–1896) belgyógyász-orvostörténész és ennek öccsét, Purjesz Ignác (1853–1927) fül-orr-gégészt. Talán unokatestvérük volt a szegény kereskedőcsaládból

származó, és az idősebbnél mindössze egy évvel ifjabb Purjesz Zsigmond (1846–1918) kolozsvári belgyógyászprofesszor. Purjesz János és Hoffer Johanna tizenegy gyermekkel megáldott házasságából kilencedikként jött a világra 1846-ban. Gyermekkoráról nem sokat tudunk, még pontos születési dátumát, iskoláztatási adatait sem sikerült kikutatni.

Ifj. Purjesz Zsigmond – mint tanítványainak mesélte – az érettségi után id. Zsigmonddal felgyalogolt Pestre és beiratkozott az egyetem orvosi karára. A későbbi festőművész Munkácsy Mihállyal közösen bérelt szobában nyomorogva éltek. Végül a gazdag Herczog családban nevelőként olyan keresethez jutott, hogy el tudta végezni tanulmányait. 1870-ben orvosdoktor, 1871-ben sebésztudor és szülészmeszter lett. Ekkor hozta sorsa először Kolozsvárra: az utolsó tanévet kezdő, 1775 óta működő Orvos-sebészeti Tanintézetben tanársegédként alkalmazták. Egy évig a kórbonctanász Genersich Antal és a belgyógyász Machik Béla mellett dolgozhatott-tanulhatott. Itt írta meg első dolgozatát.

A következő tanév, amely egybeesik Kolozsvárt az egyetem megnyitásával, Purjeszt már Pesten érte. Az akkor legnagyobb tekintélynek örvendő, első magyar iskolaalapító belgyógyászprofesszor, Wagner János klinikáján elnyerte a második tanársegédi állást. Itt minden akkoriban elképzelhető feltétel adott volt a tanulásra, szakmai vitákra és a gyakorlat szerzésére. 1873-ban a professzor javaslatára már őt küldték ki kolerabiztosnak szülőföldjére. Sorra írta dolgozatait, eljárta az Orvosegyesületbe, s feltűnt hozzászólásaival. Magánpraxisa is kezdett alakulni. Észrevette, hogy a már magyar nyelvű orvosképzést mennyire hátráltatja a szak- és tankönyvek hiánya, úgyhogy a Franklin Társulat orvosi könyvsorozata számára

Purjesz Zsigmond (1846–1918)

Az óvári belgyógyászat Kolozsváron (a ferences templomtól balra)

két összefoglaló munkát állított össze: *A kórisme megállapítására szükséges vizsgálati módszerek* (Bp. 1874.) és *A különös kór- és gyógytan kézikönyve* (Bp. 1874.). Ezekkel megvetette a magyar belgyógyászati tankönyvirodalom alapjait. 1876-ban megszerezte a magántanári címet a „Mell- és hasúri szervek vizsgálati módszerei” tárgykörből. A ranglétrán való emelkedésre nem volt kilátás, ráadásul szülőföldjéről származó menyasszonyát, König Paulát is csak biztos megélhetés esetén adták volna. Így 1879-ben megpályázta a kolozsvári egyetemen meghirdetett belgyógyászati tanszéket. Három jelentkező közül a kar őt választotta ki és terjesztette fel első helyen kinevezésre. Több havi minisztériumi huzavona után, Wagner professzor közbenjárására, 1880 májusában megkapta a királyi kinevezést.

Purjesz nem nagy lelkesedéssel jött Kolozsvárra. Ismerte az itteni áldatlan helyzetet, s talán csak a biztos jövedelem, meg a Budapestre való könnyebb átlépés reménye adott neki ösztönzést. Ez utóbbi azonban a Wagner 1889-es halálát követő sikertelen próbálkozása nyomán szertefoszlott.

Kolozsvárt az Orvos-sebészeti Tanintézetben már 1831-től tanítottak különös kór- és gyógytan címmel belgyógyászatot, ennek incseli Szóts József volt az 1836-ban kinevezett első tanára, őt csíkszeredai Szabó József követte 1858-tól, majd az 1872-ben megnyílt egyetem tanszékén Machik Béla (1839–1879) lett a professzor. Mindhárman polihisztor orvosok voltak, akik a gyógyászat

minden ágát művelték, főleg magánpraxisukból éltek, s csak történetesen adták elő egyik vagy másik diszciplinát. Ez különben a kolozsvári egyetem szinte teljes orvoskari tanszemélyzetére jellemző volt. Az igen nyomorúságos körülmények közt 1819 óta működő, s egyre bővített Országos Karolina Kórház osztályaira csak szegényrendű betegek feküdtek. Ezek gyógyítását többnyire a tanársegéd végezte. A professzor főleg előadott, s hetente egyszer-kétszer járta végig az osztályt, inkább a betegbemutatások alkalmával. Jellemző módon még a sebészek is szívesebben operáltak a módosabb páciensek lakásán.

A belgyógyászati osztály különösen siralmas volt. Évtizedek óta semmi sem változott. Machik professzor már 1874-től tüdőbajjal küzdött, két tanévet betegszabadságon is töltött, tudományos munkásságot egyáltalán nem folytatott, úgyhogy tanszéki tevékenységének semmi nyoma sem maradt. A város jó diagnosztaként emlegette. A kórházat Büchler Ignác (1846–1917) magántanár, tanársegéd látta el orvosilag. A belgyógyászat ekkoriban az Óvár központjában, a Karolina tér sarkán lévő egykori Ferenc-rendi női zárda első emeletén lévő öt helyiségből állt: a két férfi és egy női kórteremben 24 ágy volt. A kis tanársegédi szoba az itt alvó és állandó ügyeletet biztosító segéd lakását képezte, de nappal a professzor irodája is volt, emellett az irattár és a gyógyszertár szerepét szintén betöltötte. A nagyobb befogadóképességű tanteremben reggel folyt

az előadás, s utána a járóbeteg-kezelés (szükség esetén a beutalás). Ide tartozott a kimondottan belgyógyászati eseteken kívül a gyermekgyógyászat, a fül-orr-gégészet, a fertőző és tüdőbetegek ellátása. Hiányoztak a minimális segédeszközök, a laboratóriumi felszerelés. Járványok esetén sikerült a környéken még egy-két ideiglenes kórtermet bérelni.

Így vette át Purjesz a kórházi osztályt, s rövidesen új korszakot nyitott nemcsak az osztály, hanem az egész kolozsvári orvosképzés történetében is. Pedig a nyomorúságos elhelyezésen még 18 évig nem tudott változtatni. „És ezen az igazán visszatartó kinézésű helyiségekből álló klinikán [...] Purjesz olyan orvosi generációt nevelt, melyre méltán lehetett büszke. Mert az akkori időben felnőtt orvosi generáció képzése úgyszólván teljesen a Purjesz munkája volt: igazi orvosképzést, igazán orvosi nevelést csupán a Purjesz klinikája végzett. Mert Purjesz nemcsak előadásokat tartott, hanem tanított is, és nemcsak tanított, hanem nevelt is, és sohasem tudnám eldönteni, hogy melyiket csodálhatta meg méltóbban az ember: sallang és póz nélküli, valóban klasszikus előadásait, vagy fáradhatatlanul türelmes oktatási módját különösen orvosi vizitek tartásával, avagy élvezetes nevelési módszerét az ambulanciában” – írta tanársegéde, majd utóda, Jancsó Miklós 1918-ban.

Purjesz először is rendet teremtett a kórházi munkában.

Purjesz először is rendet teremtett a kórházi munkában. Reggel 7-től 9-ig naponta előadást tartott, utána a tanársegéddel a hallgatók jelenlétében megbeszélte a fekvő betegek helyzetét, majd kezdődött az ambulancia: többnyire a gyermekeket vette először, utána a felnőttek, végül a fül-orr-gége betegek következtek. Végig asszisztálhattak a medikusok. Purjesz vezette be a diagnosztikát segítő laboratóriumi vizsgálatokat. Ezek szintén az előadóterem két asztalán délutánonként folytak. Évről évre valóságos harcot kellett vívnia a felszerelés költségeinek kicsikarásáért. Mert az 1880-as években éppen a laboratóriumi vizsgálatok adtak nagy lendületet a diagnosztikának.

Az első kolozsvári években Purjesznek alig volt betege. Csak a legszegényebbek jöttek a kórházi osztályra, magánpáciense egy sem akadt. Minden

A kolozsvári belgyógyászat épülete 1900-ban

energiáját az oktatásra fordította. Élvezte az előadást, „tanított olyan lelkesen és olyan elokvenciával, hogy nem volt egy hallgatója sem, aki jószántából csak egy előadását is elmulasztotta volna” – írta ugyancsak Jancsó. Megtanította hallgatóit, hogy a beteget tetőtől talpig meg kell vizsgálni, egészében kell tekinteni, s a test mellett a lelket is kell gyógyítani. Nem tett rang szerint különbséget az emberek között. Kiegyensúlyozott, bölcs emberként soha sem veszítette el a türelmét. Az ő klinikáján a hallgatóval az első naptól kezdve foglalkoztak, s gondja volt rá, hogy a feladat számonkérése se maradjon el. A tanítás során jött rá, hogy a diákoknak nincs megfelelő tankönyve, amiből a teljes belgyógyászat elméleti vonatkozásait elsajátíthatnák. A hiány pótlására maga vállalkozott, megírta az első magyar nyelvű átfogó munkát *A belgyógyászat tankönyve. Orvosnövendékek és gyakorló orvosok számára* (Budapest, 1885). Az 1285 lapos kétkötetes műnek már 1889-ben szükségessé vált a második, 1894-ben pedig a harmadik – átdolgozott, javított – kiadása. A második kiadást az Orvosegyesület Balassa-díjjal jutalmazta. A könyvet logikus felépítése, világos szövege az orvostanhallgatók bibliájává tette. Még a pesti medikusok is könyv nélkül mondták fel egyes fejezeteit. Közben 1881-től Purjesz az Orvos-teremtéstudományi Társulatban, majd az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvosi Szakosztályában rendszeresen tartott előadásokat, betegbemutatókat, egyik-másik szövege az *Orvosi Hetilap* és a *Gyógyászat* hasábjain, több pedig német folyóiratban is megjelent.

Purjesz nevét, hírét tanítványai vitték szét Erdélyben. Ők küldték hozzá

nehézebb eseteiket, úgyhogy az 1890-es években már alig győzött eleget tenni a kórházban naphosszat rá váró betegek gyógyításának és a magánpatientúrának. 1887-ben, mint a legjobban működő kórházi osztályra, ide vitték látogatóba Ferenc József császár-királyt. 1893-ban az a kitüntetés érte, hogy őt tették meg a járvány idejére miniszteri kolerabiztosnak. Külön járvány-osztályt állított fel, s erős kézzel óvta meg a város lakosságát. A jutalom és az elismerés sem maradt el: III. osztályú vas-koronarendet kapott. Sokat tett a város vízvezeték-rendszerének és csatornázásának a kiépítéséért. Tanársegédét, Jancsó Miklóst 1893-ban ráállította a laboratóriumi vizsgálatok tökéletesítésére. Jancsó még abban az évben illemhelyiségekből kialakított kis laboratóriumot hozott létre, s maga Budapesten végzett bakteriológiai kurzust. Nagy esemény, hogy 1897-ben már egy Zeiss mikroszkópot is kaptak. Purjesz az újabb eredményeket csak igen óvatosan fogadta el. Nem volt különösebb érdeklődési területe. Dolgozatai szinte a teljes belgyógyászati spektrumot átfogják.

**Purjesz nevét, hírét
tanítványai vitték szét
Erdélyben. Ők küldték
hozza nehezebb eseteiket.**

1896 januárjától az Országos Karoli-na Kórházat a belügyi tárcától átvette az oktatásügyi. Ez egyben azt is jelentette, hogy a most már egyetemi klinikák számára új otthont építenek. 1897-től kezdődött a Mikó utcai Korb Flóris tervezte belklinikai épület felhúzása,

amely 1898 szeptemberére fedél alá került, Purjesz pedig németországi tanulmányutat tett a legmodernebb berendezés kiválasztására. 1899. szeptember 24-én költöztették át a betegeket ebbe a 105 helyiséges, 100 ágyas háromszintes, felvonóval ellátott, a kor színvonalán álló épületbe. A 86 férőhelyes amfiteátrumban október 7-én tartotta Purjesz első előadását, amely után az intézet megtekintése következett. Az itt elmondott, és az *Orvosi Hetilapban* is közreadott *A klinikai tanításról, tekintettel a diagnosztikára* című értekezés orvostanári ars poeticának is tekinthető. Az eddigi tanulmányok betetőzése és gyakorlatba ültetése a klinikai munka. A könyvből tanultak és a betegágy mellett tapasztaltak együtt segítettek hozzá a hallgatót ahhoz az induktív gondolkozásmódhoz, amelyre a gyakorló orvosnak szüksége van. „A betegnek látnia, éreznie, tudnia kell, akarva, nem akarva arra a meggyőződésre kell jutnia, hogy mi mindent elkövetünk, hogy egészségét visszanyerje, vagy ha ez már lehetetlen, hogy legalább szenvedései enyhíthessenek. A betegnek akarva, nem akarva meg kell arról győződni, hogy mi benne nem csupán az észlelési anyagot látjuk, hanem a szenvedő embert, a szenvedő felebarátot. [...] Arra pedig nagy súlyt fektetek, uraim, hogy önök a beteg bizalmát bírják és megnyerni tudják, mivel a bizalom már fél gyógyulás. [...] Jól mondja legjelesebb klinikusaink egyike, hogy »csak az lehet jó orvos, aki egyúttal jó ember«” – fejezte be előadását.

1901 őszén a belgyógyászat keretében megnyílt a 33 ágyas fertőző pavilon, 1905 áprilisában pedig a 76 ágyas tüdőbeteg osztály és szanatórium. Ezeket egy-egy kirendelt tanársegéd irányította. Az igazgató professzor így 200 ágy felett rendelkezett. 1902 januárjától Jancsó Miklós magántanár személyében adjunktust kapott, rajta kívül három tanársegéd és két díjas gyakorlók látta el a betegeket. Helyesen ítélte meg a belgyógyászati klinika történetét megíró Engel Rudolf magántanár, hogy az elindított orvosmunkák mellett ez az új klinika Purjesz legfőbb műve. Itt már laboratóriumok, röntgen segítette a diagnosztizálást. A kutatás, az újítás átment Jancsó kezébe. Purjesz feladata főleg az irányító és oktató munka maradt.

Neve ekkor már fogalommal vált. „És nemsokára eljött az az idő, hogy nem volt előkelőbb ember Erdélyben és senki Kolozsvárt, akinek betegágyához Purjeszt el nem hívták, szenvedett legyen bármiféle betegségben,

és megjelenése olyan hatású volt, hogy a beteg környezete meg volt nyugodva, ha egyszer Purjesz a beteget látta; még ha meg is halt a beteg – talán még a beteg is nyugodtan halt meg, ha Purjesz sem tudott rajta segíteni. Legalább így tartották!” – emlékezik vissza Jancsó Miklós. Megnyerő, megnyugtató fellépése, óriási tapasztalaton alapuló diagnosztikus képessége még Budapestről és Bécsből is vonzott ide betegeket. Híres volt kollegiális magatartása. Bármely orvos betegyánál kötelességének tartotta megjelenését, s honoráriumot sem fogadott el. Konzíliumokon pedig messterien vezette rá a kezelőorvost a helyes diagnózisra, anélkül, hogy a beteg sejtette volna az esetleges tévedést.

Az új klinikák berendezése körüli munkájáért 1901-ben első kolozsvári egyetemi tanárként a méltóságos megszólítással járó udvari tanácsosi címmel tüntették ki: „Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége 1901. évi november hó 26-án Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával Nagyságodnak a tudomány és tanügy terén szerzett érdemei elismerésül a magyar királyi udvari tanácsosi címet díjmentesen adományozni méltóztatott” – szól a hivatalos értesítés.

Az új klinikák berendezése körüli munkájáért 1901-ben első kolozsvári egyetemi tanárként udvari tanácsosi címmel tüntették ki.

Ő volt az első orvostanár, akinek negyedszázados tanári munkássága évfordulójára emlékkönyvet állítottak össze a kartársak és tanítványok, s ezt szerény keretek közt 1906-ban nyújtották át. Ebben 45 tanítvány és kartárs közül orvostudományi dolgozatot. Utóbb még Lechner Károly (1915) és Szabó Dénes (1919) részesült ilyen elismerésben.

A kolozsvári professzor jellemzője volt az önmagával szembeni állandó elégedetlenség, a tettei helyességében való kételkedés. Ezért gyakran változtatott előadásai módszerén, rendszerén. Egy-egy sikertelen vizsgáztatás napokra letörte. Az 1900-as években úgy érezte – Jancsó Miklós szavai szerint – „hogy már nem fáklavivője, csak szemlélője a belgyógyászat haladásának”. Elkezdte tervezgetni visszavonulását. 1910 novemberében Kolozsvár Szabad Királyi Város díszpolgárává választották.

A Monostor-úti Purjesz-ház ma

Az indoklás szerint: „nagy tudással párosult emberszeretetével és fáradtságot nem ismerő munkásságával e nemes város kulturális fejlődése, de legkivált a szenvedő emberiség fájdalmának enyhítése érdekében kifejtett eredménydús működésével kiváló, soha el nem múló érdemeket szerzett”.

1911 tavaszán minden lebeszélés ellenére nyugdíjaztatta magát, s rögtön felköltözött Budapestre. Ha már ott aktív tanár nem is lehetett, de rövidesen igen szép patientúrát mondhatott magáénak. Hirtelen távozásával Purjesz legendás egyéniséggé vált. Több mint három évtizeden át hirdetett tanain nőtt fel a környék szinte valamennyi akkori gyakorló orvosa, de nevét betegek is szétvitték Erdély-szerte.

Nyugdíjba vonulásával egy időben, 1911. március 2-án a kormány és az udvar elismerése is kifejezésre jutott a professzorral szemben. A már katolizált Purjesz belsőecseri előnévvel magyar nemességet kapott. „Emlékezetül adjuk ezennel tudatván mindennel kiket illet: hogy Mi, a Személyünk körüli minisztérium ideiglenes vezetésével megbízott magyar miniszterelnökünk előterjesztése folytán kegyelmes tekintetbe és figyelembe vevén

Dr. Purjesz Zsigmond udvari tanácsosunk, a Nevemet viselő kolozsvári tudományegyetem nyilvános rendes tanára hívünknek Felségünk és Felső Uralkodó Házunk iránti állandó hűségét valamint a főiskolai oktatás és a tudomány terén sok évi buzgó és eredményekben gazdag működésével szerzett kiváló érdemeit: nevezett Dr. Purjesz Zsigmondot és hites nejétől, született Kőnig Paulától származó Béla-Zsigmond-János nevű fiát, valamint Olga-Jolantha nevű leányát s Is-ten áldásából netán ezután születendő

mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékát és maradékát, mind az imént említett kiváló érdemekért, mind pedig királyi kegyelmünknel fogva, [...] az ezerkilencszáztizenegyedik évi Böjtmás hava második napján kelt elhatározásunkkal Magyarországunk és társországi valóságos, igaz, régi és kétségtelen nemesei közé és sorába a Belsőecseri előnév használhatóságának engedélyezése mellett felvendőnek tartottuk” – olvasható a Ferenc József király aláírta címeres nemeslevelében.

A tanítványok az utód, Jancsó professzor vezetésével Purjesz emlékének megörökítésén fáradoztak, így, a családdal is szövetkezve, elhatározták mellszobra megöntetését. Ifj. Vastagh György kolozsvári származású művészt kérték fel a kivitelezésre, s a felavatásra a nyugdíjba vonulás évfordulóján, 1912. május 27-én került sor. Maga Purjesz igen tiltakozott a terv ellen, de végül eljött a leleplezésre. Ezen Kenyeres Balázs kari dékán mondott beszédet, kiemelve az ünnepelet példamutatását, s azt, hogy apostolokat nevelt. Engel Gábor, a Karolina Kórház igazgatója pedig átvette megőrzésre a Belgyógyászati Klinika udvari bejáratával szemben magas talapzatra állított bronzszobrot. A leleplezést pohárköszöntőktől tarkított 200 személyes bankett követte a New York szálloda termében. Purjesz az esemény alkalmából az egész szoborállítás értékét meghaladó tízezer koronás alapítványt tett a szegénysorsú orvostanhallgatók megsegítésére, s ugyanakkor 200 koronát adományozott a kolozsvári Izraelita Nőegyletnek. Május végén az orvostanhallgatók Segítő és Önképző Egyesülete megalakulásának 35. évfordulóját ünnepelte, s ezen leleplezték három legnagyobb alapítványtevőjük, dísztagjuk arcképét, hogy Brandt József, Purjesz Zsigmond,

Dr. Juhász Gábor bőrgyógyász professzor és a Purjesz-unokák a nagy előd mellszobránál (forrás: Wikipédia)

Udránszky László „példaként álljanak a medikusok előtt”.

A világháború utolsó hónapjaiban az orvoskari professzorok talán megérezve a véget, egymás után költöztek ki a Házsongárdba. A bőrgyógyász Marschalkó Tamást, a sebész Makara Lajos s a nőgyógyász Szabó Dénes követte. S ide vágyott vissza a fővárosból Purjesz Zsigmond is. Még 1913-ban megtartotta az Orvosegyletben nagysikerű Balassa-előadását, de azután mind jobban kínoztta a szívbaj, ami 1918. január 27-én végzett vele. Ravatalát 30-án a kolozsvári Egyetemi Könyvtár előcsarnokában állították fel. „Soha még a kolozsvári egyetem egyetlen tanárának koporsóját sem állták körül olyan őszinte gyásszal pályatársai és tanítványai, és kísérték akkora részvéttel embertársai örök nyugalomra, mint Purjesz Zsigmondét” – írta Jancsó Miklós. Lechner Károly dékán mondta a búcsúztatót, de a város és a megye is első embereivel képviseltette magát. A díszpolgár díszsírhelyet kapott a Szabó Dénesé szomszédságában. Aztán megváltoztak az idők, 1919-ben román kézbe kerültek a klinikák. S bár a belgyógyászat új professzora, Iuliu Hațieganu mindig elismeréssel szólt mesteréről Purjeszről, Jancsó a családdal egyetértésben úgy vélte jónak, hogy az emlékművet költöztessék ki a házsongárdi sírra. A kő ma is ott áll, tetejéről hiányzik a bronz mellszobor, domborműves betétjének helye is üresen tátong! A kő alsó részén leányának, Óvári Elemérné Purjesz Olgának és baráti körének névsora olvasható. A második világháború erdélyi eseményei vége felé, 1944.

október 11-én részeg katonák gyilkolták le őket saját Monostor úti otthonukban.

Purjesz iskolája az 1920-as évektől Szegeden él tovább, főleg Jancsó Miklós professzornak köszönhetően. Kolozsvárt az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztálya – amelynek gyakori előadója, s több évig elnöke volt – élteti emlékét. Az 1937. április 19-i szakosztályi ülés elnöki megnyitóján Kappel Izidor tett vallomást egykori mesteréről. 24-én este a Központi Szállóban Purjesz-emlékvacsorát rendeztek, amelyen jóformán minden kolozsvári magyar orvos, sőt a Paul Ehrlich Zsidó Orvosegylet teljes vezetősége is részt vett; eljött az ünnepelt fia, Béla, Gyuláról. A serlegbeszédet Parádi Ferenc dési nyugalmazott kórházigazgató tartotta, s Ángyán János pécsi professzor, a Magyar Belorvosok Egyesületének elnöke kijelölte Purjesz helyét a tudományág történetében. Másnap, 25-én délelőtt a szakosztály elnöke, Koleszár László rövid beszéd kíséretében megkoszorúzta Purjesz házsongárdi sírját.

Purjesz emléke még a bécsi döntés utáni időkben is tisztelet tárgya lett. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1942. október 18–20-án tartott dési vándorgyűlésén Parádi Ferenc *A kolozsvári egyetem századvégi orvostanairai* címmel tartott terjedelmes előadást, s ennek során az egykori belgyógyász iskolaalapító érdemeit is méltatta.

Több évtized elteltével e sorok írója az EME Orvostudományi Szakosztály 1997. május 1–3-án Szatmárnémetiben rendezett tudományos ülésszakán előadás

keretében idézte fel a professzor emlékezetét.

2017 januárjában a szentesi városvezetés kereste meg a kolozsvári egyesületeket, hogy rendezzenek megemlékező városuk nagy szülöttjének halálozási centenáriumán. Így került sor idén január 26-án délben a Házsongárdi temetőben Purjesz Zsigmond sírjának a megkoszorúzására, majd az EME székházában az emlékülésre, ahol érdemben alulírott és Péter H. Mária méltatta a professzor munkásságát. Az alkalomból Kolozsvárra érkezett Szentes város küldöttsége Szirbik Imre polgármester vezetésével. Az emlékülés végén az 1944. október 11-i tragédia színhelyét, a Monostor úti Purjesz-Óvári-házat „örökbe fogadó” református kollégiumi diákok mutattak be jelenetet a gyászos eseménnyel kapcsolatban. A kollégium kórusa énekelt.

Felhasznált források:

Jancsó Miklós: *Purjesz Zsigmond*. Orvosi Hetilap, 1918. febr. 17. (7. sz.)

Jancsó Miklós: *Purjesz Zsigmond*. Gyógyászat, 1918. jún. 2–júl. 7. (22–27. sz.)

Engel Rudolf: *A M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem Belgyógyászati Klinikájának és tanszékének története 1872–1930*. Szeged, 1931.

Gergely Endre: *Az orvosok orvosa*. Keleti Újság, 1937. ápr. 27. (96. sz.)

Parádi Ferenc: *A kolozsvári egyetem századvégi orvostanairai*. Az EME Désen 1942. október hó 18–20. napjain tartott tizenhetedik vándorgyűlésének Emlékkönyve. Kolozsvár, 1943, 121–130.

Gaal György: *Purjesz Zsigmond emlékműve*. Szabadság, 1997. ápr. 3. (75. sz.)

Purjesz Zsigmond sírja a Házsongárdi temetőben

Dáné Melinda Csilla

Fodor Nagy Éva: Az égből küldött napló

Egy hosszadalmas,
bizonytalan várakozást
követően mégis
eljött a pillanat, hogy
kezünkben tarthatjuk
Az égből küldött naplót.

Egy hosszadalmas, bizonytalan várakozást követően mégis eljött a pillanat, hogy kezünkben tarthatjuk *Az égből küldött naplót**. Nagy öröm a számomra, hiszen éveken keresztül végigkísértem és együtt aggódtam Éva nénimmal, ahogy kereste, kutatva a megfelelő utat, amely elvezetett e könyv megjelenéséhez.

Mielőtt a könyvet ismertetném, szólnék néhány szót arról, hogyan is hozott össze az élet, a sors, a Gondviselés Fodor Nagy Évával.

Az első emlékem vele kapcsolatosan, hogy olyan öt éves vagyok, ülök egy széken, velem szemben Éva néni egy festőállványnál elmélyülten dolgozik. Portrét fest rólam, ugyanis annak idején nagyszüleim felkérésére

mind a hat unokáról készült egy festmény.

Ezt követően hosszú évekig találkozásaink kimerültek egy-egy Jó napot kívánok!-ban, amint útban a munkahelyem felé néha összefutottam Éva nénivel és Sanyi bácsival az Erzsébet úton. Aztán az élet úgy hozta, hogy olyan élmények értek, és olyan kérdések merültek fel bennem, amelyekre hallgatóságot még találtam volna, de akivel meg lehetett volna beszélni, aki kifejtette volna ezeket a gondolatokat és valóban választ tudott volna adni ezekre a kérdésekre, nem leltem. Egyik alkalommal, amikor az én kedves keresztanyámmal és második anyámmal éppen ezt firtattuk, azt kérdezte tőlem: „Nem akarsz te elbeszélgetni Fodor Éva nénivel? Annyi érdekes dolgot tud!” Rögtön kaptam az alkalmon és megkértem, hogy hívja fel a nevemben és kérdezze meg, hogy meglátogathatom-e. Éva néni azt üzent, hogy szeretettel vár csütörtökön fél 5-kor. Készítettem egy tál süteményt, és csütörtökön fél 5 előtt néhány perccel már ott is voltam a kapuban. Éva néni kedvesen fogadott. Bevezetett, leültetett, majd szigorúan rám nézett és azt mondta: „Mondhatok valamit? Elkéstél!”

Én rettenetesen megijedtem, egyrészt azért, mert ezt a tekintetet akkor láttam utoljára, amikor a tanító néni készült megdorgálni minket, másrészt pedig azért, mert nem hittem el, hogy ennyire balul sült el a találkozás. Aztán hirtelen eszembe ötlött, hogy hiszen nem hogy késtem, de jó néhány perccel előbb érkeztem, és kicsit megszeppenve mondtam:

Fodor Nagy Éva: Aranymadár (vegyes technika)

„Elnézést, Éva néni, de én úgy emlékszem, hogy fél 5-re várt.” Akkor ő elmosolyodott és azt mondta: „Nem, ma pontosan érkeztedél, de én három éve várlak!”

Ezzel kapcsolatosan sem akkor, sem azóta nem tudtam meg többet, de elhatalmasodott rajtam az a biztonságot nyújtó érzés, amikor az ember úgy érzi, hogy ha nem is érkezett haza, de megtalálta a haza vezető utat.

Ahogy a legnagyobb sötétségben születik a legnagyobb fény, így Az égből küldött napló is a Földön létező legmélyebb fájdalom emlékét őrzi, annak az emlékét.

Ennek körülbelül négy éve, és én azóta is kisebb-nagyobb karácsonyi, húsvéti kihagyásokkal minden csütörtökön délután meglátogatom Éva néni, mert az ő élettapasztalata, tudásanyaga, a könyvtára, a humoros, frappáns elbeszélései, de a mély, szomorú történetei egyaránt páratlan és kimeríthetetlen forrást jelentenek a számomra.

Ahogy a legnagyobb sötétségben születik a legnagyobb fény, így *Az égből küldött napló* is a Földön létező legmélyebb fájdalom emlékét őrzi, annak az emlékét, amikor egy szülőnek gyermekétől kell elbúcsúznia és megválnia, mégis a könyv végső üzenete az örök élet és

a Gondviselés reményét ébreszti. Nem csoda tehát, hogy a könyv első, rövidebb változatának kiadását követően számos köszönőlevél érkezett a budapesti kiadóhoz, olyan szülőktől, akik gyermekük elvesztésének fájdalmában e könyv által nyertek támaszt, menedéket és megnyugvást.

Amint azt a könyv soraiból is megtudjuk, annak idején Dr. Polcz Alaine magyar pszichológus, író és tanatólógus, a halál és gyász feldolgozásával foglalkozó szakember is használta e könyv első változatának kéziratát a veszteséggel küzdő szülőkkel való munkája során.

Nem egy szokványos könyvet tart a kezében az olvasó. Bár Éva néni további két könyvét (*Nagy Lajosék fényképalbuma* és az *Időutazás képekben*) egyaránt személyes élettörténete ihlette, az említett két könyvében, mint azt a címek is jelzik, a képekkel játszik, azaz, ahogyan az írás, a történet az elme vetítívásznán megelevenedik. Az *Égből küldött napló* ezzel szemben elsősorban a lélek húrjait pengeti. Nem az elme képeit sorakoztatja, hanem az érző lelket érinti meg, és teszi mindezt úgy, hogy olyan gondolatokat vonultat fel, amely a szeretetben, együttérzésben és együttértésben való együttélés egyetemes törvényszerűségeit képviselik.

A 21. század emberének egyre nagyobb igénye van arra, hogy betekintést nyerjen abba, hogy honnan jövünk és hová tartunk. A könyvet olvasva számos olyan kérdésre kapunk választ, amely egyrészt ősidők óta foglalkoztatja az emberiséget, másrészt pedig a keleti filozófiától, a kereszténység tanain keresztül a new age (magyarul: új korszak; a 20. század végén kialakult szinkretista mozgalom – szerk. megj.) irányzatok gondolatvilágában egyaránt megtalálható:

Mi dolgunk a világban? – Mindannyian teljesítendő feladatokkal érkezünk a Földre, és nem mindegy, hogy ezt felismerjük-e, vagy sem, és ha felismertük, hogyan, mi módon és milyen eszközökkel valósítjuk meg.

Minden kereső ember életében léteznek megválaszolatlan kérdések, a logika általános menetével fel nem fogható események, élethelyzetek, amelyek arra utalnak, hogy a fizikai síkon túl léteznie kell valaminek, ami által a földi lét értelmet nyer.

A látható és a láthatatlan, a tapintható és a megfoghatatlan, az anyag és az energia, a fizikai és spirituális világ között nincs jól meghúzható határ. Ez egy olyan kérdés, amely hosszú idő óta foglalkoztat minket, embereket, de nekünk abban a szerencsében lehet

részünk, hogy napjainkban a kvantumfizikai kutatások is azt bizonyítják, hogy szubatomi szinten az energia materiává, a matéria energiává fordulhat át az elvárás gondolatának ereje által.

A duál lelkek vagy lélekpárok gondolata többször is felmerül a könyv során. A könyvet olvasva magyarázatot kapunk arra, hogy valójában mit is jelent a lélekpár, hogy kik a duál lelkek, hogy az idők és egymást követő életek során hogyan és hol fejlődnek egymás mellett, egymástól mennyire távol, de mindig egymást keresve és egymást segítve.

Egy következő csodálatos gondolat, amely végigkíséri a könyvet az, hogy nincs spirituális fejlődés önismeret nélkül. A spirituális fejlődés elengedhetetlen feltétele az önmegfigyelés, az önreflexió, az önmegismerés és ezt követően az önkontroll. Mindezek elengedhetetlen alapfeltételei és támpillérei a lelki fejlődésnek.

Kívánom, hogy e könyvet olvasva, az önismeret útját bejárva, valamenynyien jussunk el olyan mélységekig és magasságokig, amelyek lehetővé teszik annak a valóságnak a megélését, hogy a tér és az idő nem akadály a szeretteinkkel való kapcsolatra nézve, hiszen bennünk és általunk élnek ők és mi általuk.

„Minden, ami a Földön történik, az már megtörtént és a jövőtökben jelené válik.”

* Fodor Nagy-Éva: *Az égből küldött napló*, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017

Fodor Nagy Éva: Akarat (vegyes technika)

Máriás József

Helytörténet – két tételben

Reflexiók Hitter Ferenc újabb könyvei olvasásakor

Globalizálódó,
szekularizálódó
világunkban
anakronizmusnak
tűnhet, ha valakit a
lokálpatriotizmus,
a szülőföld sajátos
hagyományai, a nemzeti
hagyományok iránti
ragaszkodás motivál.

Globalizálódó, szekularizálódó világunkban anakronizmusnak tűnhet, ha valakit a lokálpatriotizmus, a szülőföld sajátos hagyományai, a nemzeti hagyományok iránti ragaszkodás motivál, buzdít arra, hogy tollat ragadjon a kezébe, könyvek sorával ápolja – ébressze vagy erősítse, mélyítse – kötődésünket bölcsőhelyünkhöz. S azon túlmenően: mutassa fel a szűkebb és tágabb világunknak azokat az értékeket, amelyeket az évszázadok során nemzetünknek, a világnak adott. A felsőbányai Hitter Ferenc egy korábbi vallomásában azt is elmondta, hogy mindezen fölül adott volt egy harmadik indíték is ahhoz, ami írásra ösztönözte: a történelemhamisítás, a hamis mítoszteremtés törekvéseivel szemben fölmutatni a valós folyamatokat, a sajátos helyi értékeket, hagyományokat.

I.
Szmik Antal *Adalékok Felsőbánya szabad királyi bányaváros monográfiájához* című könyvének megjelenése (1906) óta nem került kezünkbe olyan összefoglaló

kötet, amely e helység múltjával foglalkozott volna, amely a történelmi múlt kereteiben ismertette volna e nagy hagyományú város életét, természeti és társadalmi rajzát. Olyan könyv, amely az azóta eltelt évtizedek eseményeit számba vette volna. Hitter Ferenc arra vállalkozott, hogy autodidakta módon, hangyszorgalommal gyűjtse az adatokat, felkutassa azokat a részmunkákat, szétszórta megjelent írásokat, amelyek a szülőváros életéből ihletődtek, arról kívántak képet alkotni, számba vegye az e városban született nevezetes személyiségeket, ismertesse munkásságukat, azokét is, akik bár más vidékek szülőttei, alkotó munkájukkal hírt s nevet szereztek Felsőbányának...

Ezt szolgálták a *Felsőbánya* (1993), a *Felsőbányai arcképcsarnok* (Pain Lajossal közösen, 2002), a *Tiszteljétek az ősoket!* (2004), a *Baia Sprie Felsőbánya Civitas de Medio Monte* (2004), továbbá a *Nagyboldogasszony templomról* és a *Kálvária kápolnáról* írott füzetek (2008, illetve 2009) valamint cikkek és előadások hosszú sora. Ezt szolgálja legújabb kötete, a *Könnyező aranytelérek* (2016)¹ is.

A kötet cím invenciózus költői képnek is tekinthető. Mi is a telér? Dr. Szeőke Imre okleveles bányamérnök, királyi bányabiztos *Bányászati Késszó-tár* (1903) című művének a Szeiler János által, 2011-ben újra kiadott könyv címszava szerint: „az erces ásványokkal egészen vagy részben megtöltött nagyobb közethasadékok; a földkéreg hasadékát kitöltő kőzet, ásvány. Érc, ásvány, kőzet (tele-ér).” Aki valaha is bányában járt, tapasztalhatta, hogy a mennyezetről állandóan csöpög a víz, azaz a kőzet könnyezik, mintegy kipréseli magából a vizet.

Hitter Ferenc kötete – amint alcíme is jelzi – helytörténeti gyűjtemény. Előző kötetei ismeretében azt is mondhatjuk, hogy az előzők terjedelmesebb kiadásban megjelenített szintézise. Méhkaptárhoz hasonlíthatjuk,

amelybe a méhcsalád az erdők, mezők, virágoskertek nektárját összehordó bogarak serege begyűjti mindazt, ami, a teremtés törvénye szerint: nektárból mézzé nemesül. A szerző elkötelezett, szorgos gyűjtőmunkája az évtizedek alatt megannyi telérből feltárt, felszínre hozott, tudásban és dokumentumokban egybegyűjtött anyagból, mondhatnánk, új szellemi értéket teremt. Nem tudományos monográfia, bár nyilvánvalóan nem nélküli annak igényét és szándékát. Kötete olyan, mint a mélyszint jellege: a sokszínűség jellemzi. Akár a felsőbányai színesfém-bánya kínálata: arany, ezüst, réz, ólom, cink, pirit... Olyan, mint az üregek falát néha egészen elborító ásványkristályok, bányavirágok sokfélesége, pompás csillogása, mely külön-külön is csodás, de együtt jelentik azt az értéket, amelyet a bányászok verejtékes munkával a felszínre hoznak. Ez a kötet akár mozaikhoz is hasonlítható, amely sok-sok apró színes kődarabkából – az aranytelérek könnyeivel, mint nemes kötőanyaggal egybeforrasztva –, értő kézzel, a téma iránt elkötelezett szerető szívvel összeválogatva, összerakva teremt valami újat. Úgy is értelmezhetjük, akár száz esztendővel ezelőtti elődje – Szmik Antal – teljességre törekvő adalékoknak ama arcukat megrajzolásához, amelyet egy szó, egy helységnév – Felsőbánya – jelenthet a mai olvasó számára. Történelem és természeti leírás, kultúra és egyházi hagyományok, lexikon és portréképek, saját írások, előadások és vendégszövegek kavalkádja, fénymásolatok és mai fotók sokasága tárul elénk a kötet lapjairól.

Történelem és természeti leírás, kultúra és egyházi hagyományok, lexikon és portréképek, saját írások, előadások és vendégszövegek kavalkádja, fénymásolatok és mai fotók sokasága tárul elénk a kötet lapjairól.

A város történelmének időkeréke a 14. századba visz vissza: pápai tizedlajstromokban, hiteles oklevelekben megörökített írásos forrásokhoz, s vezet végig a zivataros századokon, amely

Fodor Nagy Éva: A nyíl (vegyes technika)

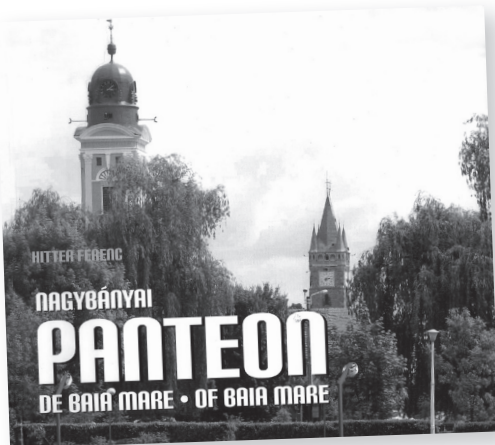
e bányaváros lakóinak része volt, jóban és rosszban egyaránt, egyfelől önmagát építve, másfelől kiszolgáltatva külső erőknél, hatalmaknak. A Rozsály, a Gutin, a Fekete-hegy ölelésében meghúzódó város dacolt az idővel: ott, a mélyszínteken – füstölő mécsesek és foncák, karbidlámpák és pislákoló égők fényében – a kemény, nehéz munka volt az állandóság, a szűkös élet forrása. De mégis életforrás, dacos és konok küzdelem a természettel. A közzelmúlt diktatúrája minden addiginál is sötétebb időket teremtett azzal, hogy a múlt század ötvenes éveinek elején, pár évig, a kincset rejtő vajatokat a borzalom poklává aljasította: politikai elítéltek kényszermunkatáborává változtatva. A helyieket pedig behajszolta egy testet-lelket sorvasztó munkaversenybe, melynek sok korai bányászhalál lett a következménye.

A csodás természeti környezet, a gyümölcsösök közt keresztül-kasul kanyargó közökön, utcákon kicsiny bányászházak csöndje, varázsa egy másik világot teremtett, mintegy ellenpárjaként a mélység birodalmának. A földmélyi homály és verejtékes munka után a természet éltető, örökkön megújuló ciklusát. A kicsiny házacskákban élet lüktetett, a sok gyermek a hitet és bizalmat árasztotta. Azt a hitet és bizalmat, amely templomaikból sugárzott, amely a bányaváros oly nagyon szeretett és tisztelt plébánosa a bányászhimnusz átköltésében megörökítette: „Sötét tárna az életünk, / Te vezetsz benne Istenünk. A Te védő, áldó kezed / minden veszélyen átvezet”.

A város és környéke szépsége, varázsa nem csak a benne élőkben ébresztett vonzalmat, oly mély hatást, amely, ha messze is sodorta őket az élet, bárhova elkísérte őket. Felsőbánya spontánul vonzotta a Nagybányán megtelepedett festőket. Száz évnél is több ideje annak, hogy fölfedezték magunknak a várost, megszámlálhatatlan alkotás született ott a festőállványokon. Egyéni és csoportos alkotóműhelyek műhelye lett, s maradt mind a mai napig, amikor hagyományt teremtettek/folytattak, bizonyítva azt, hogy az ihlető forrás kiapadhatatlan.

A város architektúrájában ott találjuk a szakrális építészet értékeit felmutató, megejtő szépségű alkotásait is. S azon túl a régi időkre emlékeztető, azt megidéző létesítményeket is: városháza, bányahivatal, iskola, polgári családi házak, otthonok... A városról alkotott/rajzolt képet gazdagítják a múlt hagyományai, közösségi, kulturális kisközségei, melyekre különösen az utóbbi másfél évszázadban találunk utalást. Egy város szellemi arcukat azok is gazdagítják, meghatározzák, akik falaik közt születtek, nőttek fel. Felsőbánya arcképcsarnokából – a kötetben megidézett elődök közül – megemlíti Csasz Márton anatómiaprofesszort, Divéky Ferenc botanikust, Fizély Sándor bányafőtanácsost, Hüttl Hümér sebészt, Kandra Lajos római katolikus egyháztörténészt, Lugossy József orientálist... A kötet ugyanakkor számba veszi azokat az elhunyt és ma is élő személyeket – alkotókat, művészeket, tanárokat, újságírókat... – is, akik ugyancsak e városban születtek vagy ott tevékenykedtek, akik munkásságukkal hozzájárultak a város hírnevének öregbítéséhez.

A helytörténeti tematikájú kötetek szándékaikban mindig a teljességre kívánnak törekedni, minél szélesebb spektrumban körüljárni a választott kutatási területet. De amint – hogy a témában maradjunk – egy bányát sem lehet úgy kiaknázni, hogy abból minden érkező kötetet a felszínre hozzunk, úgy bármely várostörténet olvasásakor is támadhat hiányérzetünk. Hitter Ferenc is érezhette ezt, hisz azért írta, gyűjtötte újabb s újabb kötetbe a városról szóló írásait, mindenikben nyújtva valami többletet, gazdagítva a témát kibontó oldalakat. Érezte, látta ugyanakkor azt is, hogy a bányák bezárásával a város sorsa, története hanyatló ágba sodródott, eljött az órája annak, hogy a kötetek lapjain mentsük, örökítsük meg azt, ami a tragikus változással végleg

mozgóképeken történő megjelenítés – eddigi kötetei is alátámasztják – épp oly fontos számára, mint a számítógépbe beírt szöveg. Az érdeklődési kör pedig korlátlan. A város életének minden mozzanatát megörökíteni kívánó szándék szenvedéllyé vált. A kamerát épp oly biztonsággal kezeli, mint a fényképezőgépet. Ez különösképp a televíziós tevékenységében nyert hatványozott szerepet. S nem csak abban. A *felsőbányai római katolikus templom felszentelésének 150. évfordulója 1858–2008* (2008), a *Boldog Scheffler János püspök élete és mártíriuma 1887–1952* (2011),

Scheffler János vértanú püspök boldogá avatása (2011), *Nagybányai Panteon* (2012), és más dokumentumfilmek, riportok, klippek Felsőbányáról jelzik ez irányú érdeklődésének, munkásságának irányvonalait.

A nagybányai festőkolónia művészettörténeti értékeinek ismerete, Felsőbánya képzőművészeti megjelenítése iránti érdeklődés indította arra, hogy felkarolja dr. Csillag Antal (1933–2006) kezdeményezésének – a festőiskola Nagybányán elhunyt, a Virághegy alatti, a Postaréti, a Horea úti ortodox és a többi, a későbbiekben nyitott temetőben található művészsírok megjelölése, az érdeklődőket a sírok megtalálásban segítő, a sírkertek helyszínrajzát ábrázoló pannók elkészítése – tovább

folytatását: könyv alakban történő megjelenítését. A Csillag Antal által létrehívott Panteon-bizottság fölvetette annak a gondolatát, hogy a művészsírok mentesüljenek az időszakos megváltás kötelezettsége alól; egységes megjelenítési formájú azonosító jelekkel lássák el a sírokat; hozzátartozók hiányában a temetőgondnokság vagy valamely társadalmi szervezet, esetleg a szomszéd sírokban nyugvók hozzátartozói vállalják a sírok gondozását; a városnak a jövőben pedig gondoskodnia kellene művészparchellák létrehozásáról. A kezdeményezés gyümölcsöző visszhangra talált. E gondolat folytatásaként született a *Nagybányai Panteon* című dokumentumfilm.

Hitter Ferenc gyermekkorában láthatta, amint a város utcáin festőművészek örökítik meg a város, a táj szépségét; láthatta vásznonak újjászülető világot, mely azonos volt az eléje táruló látvánnyal, de mégis több, szebb, varázslatosabb annál. Az érdeklődés vonzalommá vált, a vonzalom a megismerés ösztönző indítékává: minél többet tudni, minél többet láttatni meg abból a világból, a művészek életéből. Ez adta az ötletét annak, hogy tovább folytassa, könyv alakban is megjelenítse² a dokumentumfilmmel fölvállalt és megvalósított szándékot. Hisz a könyv időtállóbb, könnyebben hozzáférhető módon közvetíti, szélesebb körben terjesztheti a nagybányai festőiskola alkotói iránti tisztelet és kegyelet kinyilváníthatóságát.

A művészsírok fotóját háromnyelvű – magyar, román, angol – kísérő szöveg lexikontömörségű bemutatásával és a szócikkben ismertetett alkotó művészi munkásságából ízelítőt nyújtó reprodukciókkal egészíti ki. A Virághegyi temetőben 19, a Postarétiben 13, a Horea úti ortodox sírkertben öt, a Diófák alattiban kettő, a koltói úti Tanatorioban egy, a felsőbányai sírkertben pedig két sír rejt a nagybányai művészteléhez kötődő alkotók földi maradványait.

A kiváló nyomdai kivitelezésben megjelentetett kötet méltó tiszteletadás, emlékállítás a művészelődök előtt. Ugyanakkor hasznos kézikönyv azoknak, akik számon tartják őket s alkalomadtán egy-egy csokorral kívánnak tisztelni előttük, megemlékezni kívánnak rájuk.

Jegyzetek

¹ Hitter Ferenc: *Könnyező aranytelérek*. Helytörténi gyűjtemény Felsőbányáról Eurotip, 2016

² Hitter Ferenc: *Nagybányai PANTEON de Baia Mare of Baia Mare*. Eurotip, 2017

az enyészet, az eltűnés, a feledés kútjába hull.

Külön és különleges elismeréssel kell szólnunk a kötet bőséges képanyagáról: fénymásolatokban megjelenített dokumentumokról, a városképet megörökítő, a kötetben megemlégett személyiségek portréképeiről. A képanyag esetünkben nem illusztráció, maga is része helytörténet vonzó és színes megjelenítésének.

Kötetét érdeklődéssel olvashatjuk, ajánlhatjuk másoknak is, akik érdeklődnek Felsőbánya, a bányavidék múltja és jelene iránt.

II.

Hitter Ferenc személyiségéhez szorosan hozzátartozik a fotózás: az álló és

Ferenczy Károly: Márciusi est. Nagybányai utcarészlet, 1902

„A teremtett harmónia része szeretnék lenni, és ebbe beilleszkedni”

Beszélgetés Kovács Emil Lajos festőművésszel

Az empátia dialogizáló
elemei sajátos
motívumokban
sűrűsödnek. Kovács
Emil Lajos képei
a meghittség és otthon
harmóniaáramait
sugározzák.

Vannak metszéspontjai a monumentalitásnak és az anyagtalan repülésnek: megrendülés, végtelen utazás és rejtett öröm, amelyet a szellem misztikája közvetít, és olykor láthatóvá válik az érzékek számára is. Többdimenziós történetek és többsíkú látomások gyűrűznek be. A kép előtti egyidejűség megnyitja az utat a végtelenbe. Kovács Emil Lajos világa folyamatosan alakuló univerzum, és oly módon nyitott az egyetemes misztériumokra, hogy az ősegség és végső harmónia intenzív áradása felfokozottá válik. Az empátia dialogizáló elemei sajátos motívumokban sűrűsödnek. Kovács Emil Lajos képei a meghittség és otthon harmóniaáramait sugározzák.

– *Hogyan éli meg, hogy a nagybányai tájképfestészet folytatója és újjáteremtője? Beleszületett ebbe a sajátos szellemi hagyományba?*

– Igen, mondhatni beleszülettem. Első találkozásom a festéssel a Nagybányai Iskola „termékeit” jelentette. A nagybányaiak művészetfelfogása nagyon közel állt, és áll hozzám. Sokáig követője voltam az ott alkotó művészeknek, és ma is „szentföldnek” tartom Nagybányát és környékét, idővel azonban, új utakat kerestem és találtam, ez mégsem távolodik el a nagybányai hagyományoktól, Nagybánya szellemiségétől. Azt gondolom, hogy minden művészeti irányzat valamilyen hagyományra épül, még ha ezt meg is tagadja, és nekem ezek az alapok tökéletesen megfelelnek. Ez az egyetlen művésztel, amelyik 120 év elteltével is létezik, működik és tovább fejlődik.

– *A hagyománytisztelet kapcsán a negyedik parancsolatot idézi: „Tiszteld anyádat és apádat, hogy hosszú ideig élj a földön”. Mit jelent ez?*

– Ez a szülőföld tiszteletével, szeretetével függ össze és azzal a kötelességgel, amit Teremtőnk ruházott ránk

azzal, hogy ide születünk. Ezért van benne a negyedik parancsolatban az, hogy „hosszú ideig élj azon a földön”. Ez az ősök, a ránk hagyott kulturális és hitbéli örökség tiszteletét, továbbvitelét is jelenti. Hiszem, hogy számon kéri majd tőlünk.

– *Azt írja valahol, hogy „munkáimban arra szeretném felhívni a figyelmet, ne hagyjuk elveszni mindazt, amit Erdély valójában jelent. Nem csupán a teremtett gazdagságról beszélek, hanem a szellemiségről is.” Milyen asszociációi vannak ennek a szellemiségnek?*

– Mint fentebb említettem, örökségünk elsősorban nem anyagi vagy földrajzi, hanem főként hitbéli és kulturális. Ez az, aminek a megőrzése a mi felelősségünk, ezt kell továbbadnunk utódainknak, és ez a legnagyobb érték, amit rájuk hagyhatunk. Ez, persze, minden más nemzetnek megvan, de nem egyik esetben sem idegeníthető, nem elcserezhető el. E nélkül nem beszélhetünk identitásról. A művészet is magán kell, hogy viselje ezeket a jegyeket. Nem hiszek olyan globalizált művészetben, amely ne szólna az alkotó identitásáról. Ez nem jelenti azt, hogy a művészetet csak egyféleképpen lehet megfogalmazni, sőt, a sokféleség csak növeli értékét. A fontos, hogy gyökereink kötve legyenek, mert ezek által táplálkozhatunk.

– *Több erdélyi települést és tájat megörökített. A helységnevek – Somogyvámos, Kőszegremete, Hadad, Mezőmadaras, Borsafüred és így tovább – is jelképeket hordoznak...*

– Nem mind erdélyi települések, de általában magyar nyelvterületről van szó, ahol legalább annyi időre megfordultam, hogy az élményből kép szülessen. Ezeknek a neveknek jelentésük van. Múltat, jelképeket hordoznak, amit az ott élőknek is ismerniük kell, de az átutazónak is át kell adniuk. Ha saját értékeinkkel nem vagyunk tisztában,

Kovács Emil Lajos olajfestménye, 2010

más értékeknek sem lehetünk a birtokosai, csak a szolgálai. Ezek a jelképek az építészetben is jelen vannak, de elsősorban a tájrendezésben mutatkoznak meg. Bármennyire „alaktalan” a képi megjelenítése, az ott élők jelenlétéről vagy hiányáról beszél. Azt tartom lényegesnek, hogy úgy szóljunk a múlttól, hogy az a jövőnek üzenjen.

– **A képei mintha a táj égi mását tükröznék, ugyanakkor az ismétlődő színhatások és motívumok következtében mintha ugyanaz a belső táj köszönne vissza...**

Az alkotás és a teremtés rokon értelmű szavak. Az alkotó tehát közel áll a Teremtőhöz.

– Bár látszólag helyhez kötődnek a képeim, nem az a fontos, hogy hű képet adjanak a motívumról, hanem az, hogy annak üzenetét hordozzák, és az én közölnivalóm is benne legyen. Wass Albert mondja, hogy a honvagy tárgya nem létezik abban a formában, ahogy hosszú idő távlatából emlékszünk rá, ezért beteljesületlen maradhat. Az ember otthona nem egy helyhez, hanem egy korhoz: a gyermekkorhoz kötődik igazán, a további identitásunkat a gyermekkor élményei határozzák meg azután. Egy kép, egy hang, egy illat otthonosság érzetét keltheti bennünk. Ezt úgy is meg lehet jeleníteni, ha a realitás illúzióját keltjük. Egy-egy kép láttán ezért érzik, hogy otthon vannak azok is, akik soha nem jártak az adott vidéken.

– **Gyulai Ábrahám jegyzi meg Kovács Emil Lajos képei kapcsán, hogy „a valóság mindennapjai átalakulnak képi megszépülésbe”. Mit jelent a teremtett harmónia?**

– Az alkotás és a teremtés rokon értelmű szavak. Az alkotó tehát közel áll a Teremtőhöz. Ha ezt az összhangot meg tudja őrizni és nem rugaszkodik el tőle, akkor létrejön a harmónia. Egy vidék megkövetel és ki is alakít egy harmonikus építészetet, viseletet, folklórt. Ami tájidegen az ellentmond ennek a harmóniának, és rögtön szembeötlő, olyan, mintha nyáron nyáron nagykabátban, vagy télen rövidnadrágban járnánk. Nem akarom a teremtett harmóniát megbontani, inkább a része szeretnék lenni, és ebbe beilleszkedni.

– **A reális képábrázolások univerzális szimbólumokat is megörökítenek. Például a Hegyeim című összeállításában a megjelenített hegy a forráshoz való visszatérés, a szakralitás intenzív kifejezője, amely által a völgy is megszelídül...**

– A hegyek a magány, és ez által az Istennel való találkozás, szimbólumai. A szakralitásnak mindenhol helye van, és jelen is van mindenhol, ez a harmónia ismérve. A fának, az útnak, a kapunak, a háznak is szimbolikus jelentésük van. Ha ez nem derül ki, akkor a kép csak percekre köti le a néző figyelmét. Ha igen, akkor hosszú távú párbeszéd kezdődhet el befogadó és alkotó között. Ez az alkotás lényege, másképp minden csak egy termék, egy árucikk.

– **Egyik interjúban megjegyzi, hogy a képek jelentését éppen az határozza meg, hogy milyen színek kerülnek egymás mellé. Hogyan talált rá a sajátos színharmóniára és ritmusra?**

– Ez félig tudatos, félig ösztönös. Az alkotás utolsó fázisában válik tudattossá, addig nem én irányítok. Lehet, hogy ez másnál másképp van, de nekem így természetes.

– **A szatmári Északi Színház díszlettervezője is volt. Ez a tapasztalata hogyan gazdagította művészeti tárházát, eszközeit és világlátását?**

– Sokat alakított világlátásomon, hogy volt alkalmam mások szellemi szférájához közel kerülni. Nehéz lenne nyomon követni, hogy kitől mit tanultam, de sokaknak vagyok hálás akkor is, ha ennek ott és akkor nem voltam a tudatában. A szakmai ismeretek, de a szemléletmód is nyer az ilyen meg tapasztalással.

– **Művészetterapeutaként autista gyermekekkel is foglalkozott. Hogyan lehetne megragadni a gyermekekkel történő együttalkotások jelentéseit?**

– Ez nagy élmény volt! Itt, ebben az időszakban vált hangsúlyossá, hogy minden ember egy külön univerzum. Az úrhajósoknak lehet hasonló élményük, hiszen különleges emberek ők. Nem tudom, hogy a gyermekek mit tanultak tőlem, de én tőlük sokat. Az volt a mértékegysége az együtt alkotásnak, hogy kapcsolatunk meddig tudott eljutni, hiszen minden művészetnek a párbeszéd a lényege, s ez itt teljesen nyilvánvalóvá lett.

– **Hajnal Éva versfestményeit Kovács Emil Lajos képei ihlették. A képek és a versek párbeszéde mit jelent? Annál is inkább, hogy a magyar irodalom gyöngyszemeiből különböző verseket társítottak hozzá a képeihez: Babits Mihály, Reményik Sándor, Wass költeményeit...**

– A versek a legtömörebb, sallangmentes megfogalmazásai a gondolatoknak. Magam is meglepődtem ezeken a társításokon, és természetesen nagyon örültem nekik. Sokatmondó, hogy kinek a gondolatai társíthatók képeimhez. Ezeket nem én társítottam, de nagyon örültem annak, hogy egyet tudtam érteni velük, tehát helyénvalóknak bizonyultak. Hajnal Éva festményverseinek száma meghaladja a százötvenet, remélem, hogy egyszer egy kiadást is megér. Sajnos, a színes reprók miatt nem olcsó mulatság...

– **Egyik képének a címe: Legszebb meséim zöldje. A kozmikus szabadság élményét is felidézti. Melyek a „legszebb mesék”?**

– A legszebb mesék bennünk vannak. Ha befogadóra találnak, akkor a legnagyobb öröm, és a lelki harmónia előidézői. A mesék olyanok, mint a képek: léteznek is, és vágyakat is megtestesítenek, de akár félelmeket és megtapasztalást is. Mindig lesznek mesék, csak legyen kinek mesélni. Tudjunk egymásra figyelni! Mert addig nem veszti értelmét létünk.

NÉVJEGY

Kovács Emil Lajos

1967. július 4-én született Szatmárnémetiben. A középiskolát szülővárosában végezte a Művészeti Iskolában festészet szakon, Paul Liviu tanítványaként. 1987 óta a Szatmári Alkotóház tagja, 2001 és 2009 között elnöke. A nagybányai Északi Egyetem festészet szakán végzett 2011-ben, tanárai voltak: Nicolae Suciú, Anghel Negrean és Kovács Bertalan.

1988 óta sok egyéni és közös kiállítás, valamint több alkotótábor résztvevője Romániában és Magyarországon.

P. Buzogány Árpád

Székelykapuk régen és ma

*Orbán Balázs szerint
„e kapuk inkább
ékitményül, mint
szükségből állanak
ott, mert a székelynek
hagyományos
vendégszeretete nem
igen engedi meg a kapu
bezárását.”*

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kiadásában jelent meg Balassa M. Iván szép kiadású munkája a Székelyföldre jellemzőnek tartott kapukról. *Székelykapuk régen és ma** címmel átfogó tájékoztatást ad e kaputípusról.

A száznolcvannál több oldalas, gazdagon illusztrált kiadvány Kovászna megye Székelykapu programjának részeként jelent meg, Kovászna Megye Tanácsa költségén, a néprajzos múzeumi munkatárs, Szőcsné Gazda Enikő szerkesztésében. A nyomdai előkészítés és a nyomdai munkák minősége a kolozsvári Idea Plus vállalkozást dicséri.

A szerző előjáróban kiemeli, hogy másfél századdal korábban Orbán Balázs szerint „e kapuk inkább

ékitményül, mint szükségből állanak ott, mert a székelynek hagyományos vendégszeretete nem igen engedi meg a kapu bezárását”.

Az első fejezet az elnevezéseket tisztázza: a kapukat nevezik nagynak, kötöttnek és galambbúgosnak is, már 17. századi forrásokban így bukkannak fel a három oszlopon álló, néha kiskapuval kiegészített építmények.

A kutatásukkal kapcsolatosan a szerző kiemeli: a régi kapukról Orbán Baláztól kapunk híradást, legkorábbi ábrázolásukat Huszka Józsefnek köszönhetjük (bár a hun eredettel kapcsolatos felfogása ma már nem állja meg a helyét). A 20. század elején Szinte Gábor és Malonyay Dezső

Székelykapu a gyergyószentmiklósi Selyem utcában 1961-ben (FORTEPAN/Pálfy Balázs adományozó)

BALASSA M. IVÁN

SZÉKELYKAPUK
RÉGEN ÉS MA

is pusztulásukat állapította meg. Kutatásuk azonban nem pusztán számbavételüket jelentette, hanem adatgyűjtést, az eredet kérdésének tárgyalását is. Viski Károly (eredetkérdés), Bartha Károly (bágyi kapuállítás), Szabó T. Attila (levéltári adatok), B. Nagy Margit, az udvarhelyszéki Csergő Bálint és Kovács Piroska neve jól ismert a téma iránt érdeklődők számára. A székelykapuk eredetét vizsgálva a témával korábban foglalkozó szakemberek elképzeléseit, feltételezéseit is bőven idézi a szerző.

Készítésüknek külön fejezetet szentelt (*A székelykapu készítése*), ebben a terjedelmes részben tárgyalja az építmények anyagát, alkotórészeinek megnevezését, a szerkezeti elemek kivágását, a felület díszítmódját, a felállítást, valamint a feliratok funkcióit (üdvözlő, búcsúztató, elhárító, elmélkedő, vallásos) is.

A könyv legerjedelmesebb része *Kapuk, korok* címmel és *A székelykapu elterjedése, táji formái, díszítése* alcímmel vázolja e kaputípus és változatainak térbeli elterjedését a Székelyföld határain túl, összegezve az erre vonatkozó korábbi adatokat. E rész nagy értéke a számos illusztráció. A szerző itt veszi számba a régmúlt idők kaputípusait, vagyis a táji változatokat, vagyis mitől tartják háromszékiek, udvarhelyszékiek, csíkinak valamely építményt.

Azt a folyamatot is végigköveti, legalábbis vázolja, amint nemzeti jelképpé váltak (*A székelykapuk ma*). Mint megállapítja, a székelykapu mindig

is bírt jelképes tartalommal. „Erdély Magyarországtól elszakítása adott ezután nagy lendületet mind itthon, mind idegenben a jelkép vagy jelképként is funkcionáló kapuk állításának. Ebben az időben gyakorlatilag megszűnt a kapuállítás helyi, székelyföldi gyakorlata” – összegez a szerző hozzátéve, hogy „Erdély elszakításának hatására a székelykapu már a két világháború között egyfajta nemzeti jelkép is volt”. 1940-ben a bevonuló magyar csapatokat diadalkapukkal fogadták, ám ezek méretben és szerkezetükben is eltértek a korábbiaktól, a hagyományosnak tekintett kapuktól.

Az 1989-es rendszerváltozás után egyrészt a székelyföldi és elsősorban háromszéki falukapuk, másrészt a világ számos pontján jelképként, emlékműként felállított kapuk követték e „hagyományt”, eltorzítva eme építmények eredeti méreteit, arányait, átalakítva díszítésüket.

Szó esik természetesen a Székelyföldön folyó kapumentésről is: a régi

kapuk feljavításáról, óvásáról, restaurálásáról, kisebb gyűjtemények kialakításáról.

Az Összegzést szakirodalom, településjegyzék, román és angol nyelvű kivonat követi a könyv végén.

Az érdeklődők számára közérthető nyelvezettel megfogalmazott, bőven adatolt ismertető, összegző könyvszöveg és a dokumentum értékű képanyag Balassa M. Iván munkáját kiemelkedően fontos kiadvánnyá teszi.

Örvendetes, hogy e munka kiadója a Székelyföldön széles körben ismert Székely Nemzeti Múzeum. Ha azt vizsgáljuk, hogy e könyvvel újat akart-e mondani számunkra a szerző és kiadó, vagy inkább az összegzést szolgálja, utóbbira bólintunk rá. Alapos munka, igényes kivitelezés szolgálja az olvasót, földrajzi területtől és korosztálytól függetlenül.

* Balassa M. Iván: Székelykapuk régen és ma. A Székely Nemzeti Múzeum kiadása, Sepsiszentgyörgy, 2016, 184 p.

Udvarhelyi kapu 1941-ben (FORTEPAN/Schermann Ákos adományozó)

Fodor N. Éva

Fodor Nagy Éva: Békesség (vegyes technika)